

**0‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

SHARQ TILLARI KAFEDRASI

Qo‘lyozma huquqida
UDK 8
KBK 83.3 (5 kor.)
S95

SUYAROVA MAFTUNA AKMALOVNA

**5A120102 - Lingvistika (koreys tili) mutaxassisligi bo‘yicha magistr akademik
darajasini olish uchun taqdim etilgan**

DISSERT ATSIYA

**MAVZU: BADIY TARJIMADA MILLIY O‘ZIGA XOSLIKNI
QAYTA YARATISH MUAMMOSI**

**(Li Myon Bakning „Mo‘jiza sodir bo‘lmaydi“ asarini koreyscha,
ruscha, o‘zbekcha matnlari misolida)**

Ilmiy rahbar: f.f.n. Hayitov S.M.

IFL

Ish muhokama qilindi va himoyaga tavsiy etildi
10-sonli bayonnom, 12 may 2015 yil

SAMARQAND
DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

Sharq tillari kafedrasini mudiri

f.f.n. dots. Raximov A.S.

Samarqand -2015

ANNOTATSIYA

“Badiiy tarjimada milliy o’ziga xoslikni qayta yaratish muammosi (Li Myon Bakning “Mirajza sodir bo’lmaydi” asaring koreyscha, ruscha, o’zbekcha matnlari misolida)” mavzusidagi mazkur dissertatsiyada tarjima tarixi, tarjima nazariyasi va amaliyoti sohasida bugungi kunga qadar erishilgan natijalarni umumlashtirish, badiiy tarjimada milliy o’ziga xoslikni tadqiq etish orqali tarjima sifati va tarjimon mahoralini belgilovchi mezonlarni aniqlashga harakat qilingan. O’zbekistonda badiiy tarjima tarixi va nazariyasiga oid asosiy natijalarni umumlashtirish, badiiy tarjimada milliy o’ziga xoslikni qayta yaratish o’rganiladi, o’zbek va koreys xalqlarining milliy o’ziga xosligini tarjimada namoyon bo’lishini ko’rsalish, koreys xalqiga taalluqli bo’lgan xos so’zlarni o’zbek, rus, ingliz tilida qanday jaranglashi lahlil etiladi.

ABSTRACT

In this dissertation, named as *"The problem of recreating national identity in the literary translation"*, (on the bases of Korean, Russian and Uzbek translation of the work ^{ki}Miracles will not happen) by Lee Myung Bak the history of translation, to generalize the results that gained until now a days, and through researching national peculiarity in a literary translation the measures which determine the quality of translation and the skills of translator are tried to clarify. Besides, the generalization of the main results of history and theory of literary translation, and recreating national peculiarity in a literary translation is studied here. One of the main purposes of this work is to show how to keep the national peculiarity of Korean and Uzbek people in translation. This dissertation work also analyzes the process of expressing Korean realities in the Uzbek, Russian and English languages.

MUNDARIJA

KIRISH	3
BIRINCHI BOB. BADIYY ASARDAGI LEKSIK BIRLIKLAR TARJIMAST MASALASI	
1.1.	B
adiiy asarda tasvirlangan xalqning urf-odatları va oʻziga xosliklarini ifodalovchi lugʻaviy birliklarning tarjimada aks etishi	8
1.2. Badiiy asardagi milliy xususiyatlar va ularni tarjimada berish muammolari	13
1.3. Badiiy asardagi milliy hodisalar va tushunchalarni ifodalovchi lugʻaviy birliklarning tarjimada berilishi	23
IKKINCHI BOB. BADIYY ASARLARDAGI MILLIY OʻZIGA XOSLIKNI IFODALOVCHI SOʻZLAR VA ULARNI TARJIMADA QAYTA YARATISH	
2.1.	
Badiiy asarlarda qoʻllanilgan oichov va pul birliklarini ifodalovchi soʻz va iboralarning tarjimada berilishi	34
2.2.	
Diniy oʻziga xosliklar hamda oziq-ovqatga oid soʻzlar va iboralarning tarjimasi masalasi	40
2.3. Realizmlar va ularni tarjimada qayta yaratishning oʻziga xos xususiyatlari	45
UCHINCHI BOB. MILLIY KOLORIT VA TARJIMA MUAMMOLARI	
3.1.	
Badiiy asarning	oʻziga xos xarakterli x
3.2. Tarjimada muallif tilini va asar gʻoyasini toʻliq tushunishning ahamiyatlari	67
XULOSA	77
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI	82

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Ma'naviy boy boimagan xalqning kelajagi buyuk bo'lishi mumkin emasligi hozirgi kunda barchaga birday ayon. Shu bois har qanday iqtisodiy qiyinchiliklar, ma'naviy boy bo'lgan, ruhi pok va iymoni but bo'lgan xalqimiz uchun zarracha ham to'siq bo'la olmaydi. Istiqlol sharofati ila bir qator sohalarda misli ko'rilmagan yutuqlarga erishgan yosh mustaqil respublikamiz jahonga yuz tutdi, dunyo mamlakatlari orasida munosib o'rin egalladi va mavjud ilg'or rivojlangan mamlakatlar qatorida o'z bayrog'ini baland ko'tara oldi. Mustaqillikka erishgandan so'ng necha yillardan beri orzu boiib kelgan umidlarimiz amalga osha boshladi, buyruqbozlik va ko'r-ko'rona qilinadigan ishlarga chek qo'yildi, yoshlarning tarbiyasiga, ilm olishiga katta e'tibor berila boshlandi.Ko'plab iqtidorli yoshlar dunyoning bir qator rivojlangan mamlakatlarida bilim olish baxtiga musharraf bo'ldilar. Xorijiy tillami o'qitishga katta e'tibor berila boshlandi. Bu borada Muhtaram prezidentimizning qator farmonlari dasturul amal bo'lib xizmat qilmoqda. Bir so'z bilan aytganda dunyo xaritasida O'zbekiston ham mustaqil davlatlar qatoridan o'rin egallaganligini isbotlamoqda. Muhimi, o'tmish qiyinchiliklarini boshidan kechirgan O'zbekistonimiz iqtisodiy rivojlanishning o'ziga xos bozor munosabatlariga o4ish yo'lini tanladi.

Mustaqil O'zbekistonni bozor munosabatlariga o'tishidagi o'ziga xos, o'ziga mos yo'lini tanlashda respublika prezidentining belgilab bergan tamoyillari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ya'ni, mustaqil O'zbekistonimiz o'z siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy mustaqilligini osoyishta tinch yo'l bilan qo'lga kiritgan, dunyoning boshqa mamlakatlari orasida o'z mavqeini mustahkamlayotgan, tenglar davrasida teng bo'lishga kirishgan, zamonaviy bozor iqtisodiyotiga- qadam qo'ygan, inson erkinliklarini himoya qiladigan chinakam demokratik jamiyat qurayotgan davlatdir. Taraqqiyot - hozirgi kunni kecha va erta bilan taqqoslash, zaruriyat va imkoniyatlariga hushyorona baho berish, shu asnoda aniq maqsadlar belgilash hamda ularga erishish yo'lida muayyan ishlarni amalga oshirish bilan bog'liq. Shunga ko'ra yurtimizning kelajagi ham ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan bebaho boyliklar va ayanchli kechinmalarga ilmiy yondoshish, hozirgi voqealarni to4a-to'kis anglash, kelgusi

rejalarni puxta belgilab olish, asosiysi, mehsatsevar xalqimizning ishtiyoq va ishonch ruhini baland ko'chabilishni talab qiladi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng ma'naviyat va axloqiylikni qayta tiklashga e'tibor qilinmoqda. Chunki: birinchidan, Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab o'zbekiston Respublikasi taraqqiyotining o'z yo'nalishlari, shart-sharoitlarini asoslab berdi. Eng muhimi, insonparvar huquqiy-demokratik davlatni barpo etishning muhim shartlari belgilab berildi. Yangi jamiyat barpo etishda aholining milliy tarixiy turmush va tafakkur tarzidan, xalq an'analari va urf-odatlaridan kelib chiqish zarurligi ko'rsatib berildi. Ma'naviyatimizni tiklash va uni rivojlantirish - yangi demokratik jamiyat qurishning muhim qonunidir. Ikkinchidan, Prezidentimizning "O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li", "O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari" nomli risolalarida ma'naviyatning o'z mohiyati bilan kelajak poydevori ekanligi atroflicha asoslab berildi¹. Mana shunday dasturlar asosida yosh mustaqil O'zbekistonimiz o'z kelajagi tomon rivojlanib bormoqda.

Yosh mustaqil respublikamiz erishgan bir qator yutuqlar va mustaqillikdan keyin amalga oshirilgan savobli ishlar haqida to'xtalib o'ldik. Bu ishlar asosida Muhtaram prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan dasturlar va rejalar yotadi.

Yosh mustaqil respublikamiz jahonga yuz tutayotgan bir paytda ilm-fan sohasidagi yutuqlar ham quvonarli bir holdir. Bu borada badiiy, siyosiy- publitsistik asarlar o'zbek tilidan xorijiy tillarga yoki uning aksi o'aroq, xorijiy tillardan o'zbek tiliga ko'plab tarjima ishlari amalga oshirilmoqda. Dissertatsiyamiz mavzusi "Badiiy asarlar tarjimasida milliy o'ziga xosliklarni ifodalashi" bo'lib, ushbu ilmiy ishni olib borish jarayonida ko'plab o'zbek va

---

¹Karimov.I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T., O'zbekiston-2011, 440-bet.

xorijiy adabiyotlardan, internet ma'lumotlaridan va terminologik lug'atlardan foydalanildi.

O'zbek xalqi asrlar davomida benihoya boy, xilma-xil og'zaki va yozma adabiyot namunalarini yaratdi. O'zbek og'zaki va yozma adabiyoti, adabiy tili va adabiyotshunoslik taraqqiyoti natijasida o'tmishda juda ko'p adabiyotshunoslik terminlari shakllandi. Bu adabiyotshunoslik terminlarining takomilida adabiy aloqalar salmoqli o'rin egalladi desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Qisqa qilib aytadigan bo'lsak mavzuni yoritish mobaynida tarjima jarayonida muallif nutqi, uslubi, va asliyat matnida qo'llanilgan milliylikka xos so'z va iboralarni tarjimada aks etishini ko'rib chiqdik. Yuqorida aytganimizdek, milliy o'ziga xos bo'lgan so'z va iboralar, hikmatli so'zlar (aforizmlar) badiiy adabiyotda katta, muhim ahamiyatga ega va ularni tarjimada qay darajada aks etishi va bu yo'lda mavjud tarjima tamoyillaridan foydalanish yo'llari va ularning tadqiqi foydadan holi emasligi mavzuumizning dolzarbligidan dalolat berib turadi.

Magistrlik ishimiz orqali ilgari o'rganilgan va bizga qadar oltin meros bo'lib qolgan badiiy adabiyot durdonalari, milliy xos so'zlar, hikmatli so'zlarning adabiy jarayonda tutgan o'rni va tarjimada berilishini nazariy jihatdan o'rganib tahlil etishga baholi qudrat urinib ko'rdik va buni muvaffaqiyatli chiqishi, natijada biror ma'no-mazmunga ega bo'lgan kichik bir ilmiy izlanish yaratishni dissertatsiyaimizning asosiy bosh maqsadi qilib oldik.

Dissertatsiya ob'ekti va predmeti. Mazkur dissertatsiyaga badiiy adabiyotlarda qo'llanilgan milliy o'ziga xosliklarni ifodalovchi bir qator asarlar, "Tafakkur gulshani", G'.Salomovning "Tarjima nazariyasi asoslari", "Tarjima nazariyasiga kirish" kitoblari hamda internet ma'lumotlari hisoblanadi. Bundan tashqari mustaqillik davrida ijtimoiy-siyosiy sohada yaratilgan asarlar, hamda, koreyalik siyosatshunos va davlat arbobi Li Myon Bakning "Mo'jiza sodir bo'lmaydi" qissasining o'zbekcha, ruscha va koreyscha matnlari, M.G'offorovanning "Yulduz uchgan tun" (ertak va hikoyalar) tarjima to'plami isosiy manbaa qilib olindi. Amalga oshirilgan tarjimalarni asliyat bilan chog'ishtirish jarayonida bir qator o'zbek tarjimashunos olimlarining monografiya, maqola va ilmiy dissertatsiya ishlaridan foydalanildi.

Dissertatsiya maqsadi va vazifalari. Dissertatsiya ishimizning maqsadi tarjima tarixi, tarjima nazariyasi va amaliyoti sohasida bugungi kunga qadar erishilgan natijalarni umumlashtirish, badiiy tarjimada milliy o'ziga xoslikni tadqiq etish orqali tarjima sifati va tarjimon mahoratini belgilovchi mezonlarni aniqlashdan iborat.

Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar qo'yilgan:

- O'zbekistonda badiiy tarjima tarixi va nazariyasiga oid asosiy holatlarni umumlashtirish;

- Badiiy asaiar tarjimasida milliylikka xos bo'lgan birliklarning ahamiyati va ularni tilda qo'llanishi, har bir xalqning o'ziga xos xususiyatlarini tarjimada aks ettirish zaruratini ko'rsatib berish;

- O'zbek va koreys xalqlarining milliy o'ziga xosligini tarjimada namoyon bo'lishini ko'rsatish.

Ilmiy yangiligi sifatida shuni e'tirof etishimiz mumkinki, mavjud koreys xalqiga taalluqli bo'lgan xos so'zlar, muallif nutqi, milliylik bilan to'la sug'orilgan xos so'zlarni o'zbek, rus, ingliz tilida qanday jaranglashini tarjima nazariyasidan o'rgangan bilimlarimizga tayangan holda nazariy jihatdan tahlil etdik.

Dissertatsiyaning asosiy masalalari va farazlari Bizning ilmiy farazimiz shundan iboratkim, ko'p yillik tarjima tarixi nazariyasi va amaliyoti milliy o'ziga xoslikni tarjimada qayta yaratish tarjima sifati va tarjimon mahoratini belgilovchi asosiy mezon hisoblandi. Haqiqatdan ham bizning dastlabki ilmiy izlanishlarimiz yuqori,da e'tirof etilgan farazni asosli ekanligini ko'rsatdi. Xususan, koreys tilidan o'zbek tiliga amalga oshirilgan tarjimalarda diniy aidalar va udumar bayramlar, vaboshqa marosimlar koreys xalqning kundalik turmush tarzida uchraydigan milliy taomlar kiyim-bosh nomlari, muloqot madaniyatiga oid unsurlar (salomlashish xayrlashish, murojaat) va shu kabilarni

nechog'lik asliyatga monand ekanligiga qarab tarjima sifati va tarjima mahoratini belgilash mumkin.

Dissertatsiya metodlari. Dissertatsiyani yozish jarayonida qiyosiy- tipologik va jamlangan dalillarni tahlil qilishda qiyoslash, tasniflash metodlaridan foydalanildi.

Dissertatsiya natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Dissertatsiya natijalaridan badiiy asarlarni tillarga, jumladan, o'zbek tilidan koreys tiliga, koreys tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishga oid darslik va qo'llanmalar yaratishda, bakalavr hamda magistrlar uchun maxsus kurs va seminarlar tashkil etishda, amaliy mashg'ulotlarni olib borishda, BMI hamda magistrlik dissertatsiyalari yozishda, shuningdek, oliy o'quv yurtlarida tarjima nazariyasiga oid fanlar bo'yicha dars mashg'ulotlari olib borishda hamda ma'ruza matnlari tayyorlashda, shu sohaga oid ilmiy dissertatsiya ishlarida foydalanish mumkin.

Dissertatsiyaning asosiy mazmuni bo'yicha Respublika va mahalliy nashrlarda bir qator ilmiy maqolalar chop etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Ish kirish, uch bob, sakkizta fasl, xulosa hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.Ishning umumiy hajmi 81 sahifani tashkil qiladi.

BIRINCHI BOB

BADIIY ASARDAGI LEKSIK BIRLIKLAR TARJIMASI MASALASI

1.1. Badiiy asarda tasvirlangan xalqning urf-odatlari va ularning xosliklarini ifodalovchi lug'aviy birliklarning tarjimada aks etishi

Asar yozilgan tilni chuqurva mukammal bilmay, muhit va davmi o'rganmay, muallif tasvirlagan xalqning urf-odatlari bilan yaqindan tanishmay turib badiiy barkamol tarjima asari yaratish amri mahol. Keyingi yillarda O'zbekistonning dunyoga yuz tutishi - chet ellarda O'zbekistonning madaniyat va adabiyot kunlari, haftaliklari boshlab o'tishi O'zbek xalqining milliy qiyofasini xorijliklarga tanishtirishda katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, O'zbek yozuvchilarining asarlari xorijiy tillarga, jumladan koreys tiliga, shuningdek koreys tilidan o'zbek tiliga ko'plab o'girilayotgani ikki buyuk xalqning o'zaro yaqinlashayotganidan nishonadir.

Badiiy asarning tarjima qilinayotgani tarjima tanqidini ham rivojlantirishni taqozo qiladi. Tarjima tanqidchiligida ahamiyatsiz, mayda mavzular yo'q. Biroq, shu vazifalar ichida xalqlarning milliy va diniy qiyofasi - realiyalar tarjimasi alohida o'rin tutadi. O'zbek tilidan rus tili o'girilgan buyuk adib *Abdulla Qahhorning "Sinchalak"* qissasiva qirg'iz xalqining atoqli adibi *Chingiz Aytmatovning bevosita nemis tiliga qilingan "Jamila" hikoyasida*. keltirilgan milliy va diniy realiyalarning tarjimada qanday aks etganini tahlillarini ko'ramiz .

Ma'mumki, islom dini - bu ota-bobolarimiz dini, u biz uchun ham imon, ham axloq, ham diyonat, ham ma'rifatdir. Qadimdan marifatli ajdodlarimiz islom diniga sajda qilib kelganlar. Ayniqsa buyuk mutafakkir Umar Hayyomning ruboiylari, Yusuf Hos Hojibning "Qutadq'li bilig" asari, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab dostonlari va qazallari diniy falsafa bilan yozilgan. Xuddi shuningdek boshqa xalqlar - jumladan Yevropa xalqlari adabiyotida ham diniy qadriyatlar o'z aksini topgan.

¹ Salomov va boshqalar, Tarjimon mahorati // Ilmiy ishlar to'plami - Toshkent: Fan, 1979. - b. 196.

Insonlar o'zlari siqinadigan Ilohga turlicha nom berganlar, Ilohlariga atab turli xonaqohlar qurganlar va ulami turlicha nom bilan ataganlar, Uohlariga ibodat tarzi ham

bajarishini qayerdan bilsin.

Diniy xosliklardan yana biri *nomozdir*. Musulmon Sharqi aholisi nomozning qanday ibodat ekanini yaxshi biladi. Nomoz shunchaki ibodat turi emas, balki Islomning 5 ta arkonlaridan biridir. Kishining nomoz o'qish ibodatini qanday bajarishiga qarab turib, uning musulmonlik darajasini bilib olish mumkin.

Diniy xosliklar haqida gapirganda shuni ham nazardan qochirmaslik kerakki, musulmonlarning masjidini xristianlarning cherkovi bilan almashtirib bo'lmaydi. Rus tilidan o'zbek tiliga o'g'irilganda "церковь"¹ shu "cherkov" deb aytiladi.

¹ Salomov Qva boshqalar, Tarjimon mahorati // Ilmiy ishlar to'plami -Toshkent: Fan. 1979. - b. 198.

Badiiy asar tarjimasidagi konkret diniy realiya tarjimasiga aniq bir talab qo'yish qiyin. Tarjimon diniy xos so'zlarni kirishda kontekstdan kelib chiqib, juda ehtiyotkorlik bilan yondashuvi lozim.

Bu borada tarjimashunos olimlar prof. A. Fyodorov, Florin, Vlaxov va O'zbek tarjimashunos olimi M. Salomovning xos so'zlar tarjimasiga oid tahlillarini jiddiy o'rganib chiqib, quyidagi tavsiyalarni beramiz:

1. Transliteratsiya (tola va qisman) bevosita so'zni fonetik moslashtirish yoki so'z negiziga o'z tilining unsurlarini qo'shish;
2. Predmetni ifodalash uchun tilda real mavjud bo'lgan unsurlardan foydalangan holda yoki morfologik birlashtirish yo'li bilan yangi so'z yolg'i so'z birlasmasi hosil qilish;
3. Boshqa tildagi realiyalarni ifoda etish uchun so'zlarni vazifasi va funksiyasi jihatidan o'z haqiqiyatiga yaqin turgan (garchi aynan bo'lmasa-da) so'zlar yordamida tarjima qilish.

Ushbu ishimizda berilgan misollardan ko'rinayotiki, tarjimonlar realiyalarni tarjima qilishda ko'proq birinchi usul va ayrim hollardagina uchinchi usulni qo'llaganlar. Tarjima tilida xos so'zga munosib so'z va tushuncha bo'lmagan hollarda birinchi usulni qo'llangani yaxshi natija bergan.

Asliyatta:

O'zbekcha tarjimada:

“Tongi ibodat men uchun azob edi, chunki ishdan juda charchab kelardim. Mudrab o'tirib, nuqul uxlab qolardim, o'z ishimni eshitganimdagina uyg'onib ketardim.”^y”

Ruscha tarjimada:

Утренняя молитва была для меня мучением, потому что я очень уставал от работы. Сонный, я сидел и засыпал, и просыпался только, когда слышал свое имя³.

Asliyatta:

Ruscha tarjimada:

---

³Ли Мён Бак. Чедес не бывает. Узбекистан”, Ташкент,-2009 с.45

«Молитва за детей, за братьев и сестер, была долгая, а за меня напоследок, коротко, всегда одно и то же.

— Сделай так, чтобы Санг Ин стал хорошим человеком, хорошо выучился, у Санг Дыка скоро экзамены, пусть у него будут хорошие результаты... И сделай так, чтобы Менг Бак был здоров»⁴.

O zbekcha tarjimada:

“Farzanlari, aka-uka va opa singillari haqiga uzundan-uzoq duo qilar, mening haqimga esa , oxirida doimo bir xil duo qilardi:

- Ilohim, Sang In yaxshi inson bo‘lib yetishsin, o‘qishini yaxshi tugatib olsin, Sang Dik yaqinda imtihon topshiradi, imtihonlardan yaxshi o‘tib olsin... Ilohim, Myon Bak sog‘-salomat bo‘lsin.”⁵

Yuqoridagi tarjimalarda koreys xalqining ma’lum bir qismi sig‘inadigan din kishilarining tongi ibodati, ulaming kundalik turmush tarzida aks etganligini ko‘rishimiz mumkin.

Birinchi usul-transliteratsiya usuli qo‘llanganda ayrim ozbek tarjimonlari maipostida izohlar berganlar, ayrimlari esa realiyalarni o‘z tillarida mavjud xatlangan so‘z bilan qisman almashtirganlar va buning oqibatida ayrim somuvofiqliklar yuzaga kelgan.

1.2. Badiiy asardagi milliy xususiyatlar va ularni tarjimada berish muammolari

Xorijiy madaniyatning oynasi bo‘lishga badiiy adabiyotdagi milliy qadriyatlamini o‘rganishga yosh yigit va qizlarda o‘zaro hurmat ehtiromni shakllantirishdan tashqari ularda yangilikka intilish, tinchlikni avaylash, vatanga muhabbatni kuchaytiradi.

O‘zbeklarda ikkita qadrdon uchrashganda qoitiqlashib ko‘rishadilar va galmagaliga yelkalarini-yelkalariga tekizadilar. Agar uchrashganlar judayam

qadrdon bo‘lsalar, "o‘z-burun" o‘pishadilar. Boshqa vaqtlarda esa tanishlar takalluf bilan duchlashadilar: o‘ng qo‘l ko‘krakkaqo‘yilib, ta‘zim bilan o‘tib ketiladi yoyinki ikki tomon ham baravariga ikki qo‘lini cho‘zib, to‘rtala qo‘l bir oz silkishiladi, baravariga hol-ahvol so‘raladi.

---

⁴ Ли Мён Бак. Чедес не бывает. Узбекистан”, Ташкент,-2009.с.44

⁵Li Myon Bak. Mojiza sodir bo‘lmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. Uzbekiston, NMIU, Evvhan nashriyoti, 2009, o‘zb.b. 44.

Hol-ahvol so'rashishning mundariyasi keng va batafsildir: har ikkala tomon, navbati bilan: ota-ona, bola-chaqa, qavm-qarindoshlar, uy-ro'zg'or, mol- hol, kayfiyat va qariyib qozon-tovoq, boshqa tanish-bilishlar, qo'ni- qo'shnilarning hol-ahvoligacha birma-bir so'rab chiqiladi. Basharti, vaqt ziqligidanmi yoki boshqa biron sababga ko'rami, mufassal ko'rishib- so'rashilmasa, tomonlar bir-birlaridan ranjiydilar.

Ko'pgina Sharq xalqlarida ayollarning paranjisidan tashqariga chiqishlarini qat'iy man etadigan odat bor. Shimoliy Sudan va janubiy Saharda esa "Tuareg" atalmish kichik bir xalq yashaydiki, ularda erkaklar yuzlarini yashirib yuradilar.

V.Ovchinnikovning maqolasida rus madaniyatida kundalik axloq normalari bilan yaponlarning an'anaviy odob-axloqi cho'shtirilgan.

Yaponlar tanishini ko'rishi bilanoq darhol joyida taqqa to'xtaydi mabodo ko'chaning qoq o'rtasida bo'lib, ro'parasidan tramvay kelayotgan bo'lsa hamki, u turgan joyida qotishi lozim. So'ngra darhol beli ikki bukulib, ochiq kafti oyoq uzra tizzasiga sirqalib tushadi, bir necha sekund ana shunday bukilgan holatda ta'zim qila turib, faqat ko'zlarini yuqoriga tikadi. Birinchi bo'lib qadni rostlash odobdan hisoblanmaydi, binobarin, ta'zim holatida ro'parama-ro'para turganlar bir-birlarini juda ziyraklik bilan kuzatadilar. Tashqaridan kuzatgan kishiga bu manzara juda qiziq: ular to'satdan bel o'riq tutib qolib, qaddini rostlayolmayotgan belangiga o'xshab ko'rinadi. Ruslarda bir-biri bilan diydor ko'rishish manzarasi boiakcha. Bir holatda, agar uchrashganlar erkak kishi va do'st bo'lsalaru, biror rasmiy joyda duch kelsalar, bir-birlarining yelkasiga qoqib-qoqib qo'yishadi, boshqa holatda, agar uchrashganlar ayol kishilar bo'lsa, bir-birlarining vuzlaridan o'padilar, uchinchi holatda - uchrashganlar qo'l olishib, baravariga boshlarini egadilar. Nihoyat, uchrashganlar jamiyatda boshqa - boshqa mavqeyiga ega yoki ulaming tutgan ijtimoiy roli o'zgacha (biri - rahbar, ikkinchisi- unga itoatkor) bo'lsa, bosh kiyimini yechib (yoki yechmay) qo'l olishmagan holda bosh. egiladi, xolos. Koreys xalqi esa bir-birlari bilan salomlashishda xuddi yaponlar singari egilishadi, faqatgina ulardan farqli

o'laroq kozlari yerga qadalgancha, oyoqlari juftlashtirilib yarim egilib turadilar.

Yoshi yoki lavozimi katta odam birinchi bo'lib qaddini rostlashi kerak bo'ladi.

O'zbeklarning bir-birlariga takallufiva mulozamati ham, aytaylik, yaponlarnikidan

qolishmaydi. Umuman, kishilarning o'zaro munosabatiga qarab qaysi millatga mansubligini bilsa bo'ladi. Chunki ularning o'tirishi, yurish- turishi, o'zini tutishi, ko'z qarashi muomalasi va hokozolarning barchasi xalqlarning milliy-ruhiy holati bilan bog'liqdir. Yozuvchilar bundan juda ustalik bilan foydalanadilar.

Abdulla Qahhomning "Qo'shchinor chiroqlari" romanidan olingan quyidagi parchalar bu jihatdan juda harakterli:

1. "Sidiqjon undan (choldan-G'.S.) bunday gap chiqishini kutmagan boisa kerak, qattiq izza tortdi nima deyishini bilmay, boshidan do'ppisini olib, u yoq-bu yo'lga chertdi, tizzasiga qo'yib jiyagini tortdi" (uchinchi bobning ikkinchi qismidan).

2. "Shu choq eshik ochilib kimningdir Qayritabiiy "ha-aha-ishi!" deb yo'talgan tovushi eshitildi-yu To'lagan aka kirib keldi. Bo'taboy aka bu yo'talning ma'nosiga darrov tushundi, rangi oqarib, yo'talni eshitmagan va ToMaganni ko'rmagan bo'lib derazadan tashqariga qaradi. Bu yo'tal Safarovga ham tegib ketdi. U Qashi lcelib bir nima demoqchi bo'ldi-yu, nimanidir mulohaza qilib aytmedi va hatdan boshini ko'tarmay:

G'alati yo'tal chiqaribsizmi, To'lagan aka - dedi.

Ta'bim-da. Poshsho odam ekanman!-dedi ToMagan aka va o'zini gurs etib divanga tashladi, uzun kekirdi: nos otdi, labida qolgan yuqini puflab kaftini tizzasiga artidi. - Endi, o'rtoq Hapayup, shigiymij bilan otimijni beshalaring ham bo'lar..." (oltinchi bobning ikkinchi qismidan).

3. "Orqada turgan Boltaboy uni imo bilan chaqirdi. Sidiqjon, yuragi "shuv" etib, qo'lini qovushturganicha oyoq uchida yugurib bordi".

- Qayerliksiz, - dedi Samandarov xiyol jilmayib,- qo'lingizni tushuring!
- Bashrobodlik...
- Qo'lingizni tushuring! Nega qo'l qovushtirasiz ?

Siddiqjon qo'lini tushurdi, lekin qayerga qo'yishni bilmay yana qomiga qo'ydi.

- O'rganib qolganmiz.
- Kimga qo'l qovushtirib o'rgangansiz..." (To'qqizinchi bobning ikkinchi qismidan).¹

Do'ppini qo'lga olib, u yoq-bu yog'iga chertish, tizzasiga qo'yib jiyagini tortish, yo'talish, qo'l,qovushtirish va hokozolar mayda, ammo shunchalik nozik va serma'noki, bular faqat ~~Uning bir yoki bir qismini~~ abzasda ana shunday mayda tafsilot va detallar orqali tasvirlagan

¹ Salomov G'.Tarjima tashvishlari. -Toshkent: Adabiyot va san'at,1983. -B.16.

voqea, anglatgan ta'rim boshqa biron adib, ehtimol, minglab sahifalarda ham berolmas.

Oyoqlarni chalkashtirib o'tirish koreyslar uchun betakalluflik hisoblanadi, oyoqni suhbatdoshi tomonga uzatish esa o'taketgan haqorat deb qabul qilinadi. Darvoqe, o'zbeklarda ham xuddi shunday. Amerikaliklar esa bemalol oyoqlarini stol ustiga uzatib, boshqa millatga mansub suhbatdoshining avzoyi ayniyotganini butunlay payqamagan holda, bamaylixotir gaplashaveradilar.

Shunisi qiziqki, koreyslarning odobi suhbatdoshiga to'g'ridan-to'g'ri rad javobini berishga yo'l qo'ymaydi. Suhbat davomida ular "yo'q", "iloji yo'q", "bilmayman", degan so'zlarni sira qo'llamaydilar, go'yo bular kishining

xotirasini ranjida etuvchi so'z hisoblanadi. Ular bo'lak vositalar, qochirma va

ishoralar bilan rad ma'nosini ifoda etadilar. Hatto ikkinchi marta taom uzatilganda uni qaytarish uchun ham "rahmat, boshqa yemayman" deyish o'rniga, "maza qilib yedim. Rahmat" - "3B&MI

qabilidagi iborani qollashadi. Agarda koreyalik biron tanishingiz: "Sizning taklifingizga javob qaytarishdan oldin xotinim bilan bir maslahatlashib olay" desa, qarshingizdagi kishini rafiqasiga juda mehri baland yoki xotinlar bilan erkaklarning teng huquqliligi tarafdori ekan degan hayolga borib o'tirmang. Bu "yo'q" so'zidan bosh tortishning ko'pgina yo'llaridan biri.

Aytaylikki, siz koreysga sim qoqib, u bilan soat oltida biror joyda uchrashmoqchi ekaningizni bildirganingizda, u; "Ha, soat oltida deng-a Ha, biror joyda deng-a" deb javob qaytarsa-yu, yana allaqanday tushunarsiz tovushlar chiqara boshlasa, siz darhol gapni payqab, "Mayli, agar sizga uncha qulay boimasa, boshqa vaqtda va boshqa joyda gaplasha qolaylik" deb javob qilishingiz lozim.

Shu zahotiyoq suhbatdoshingiz "yo'q" so'zini aytishdan qutulganiga shukurlar qilib, o'ziga qulay bo'lgan joy va fursatdan darrov birini qabul qiladida, bajoni-dil, "xo'p" deydi.

Fikrlaming oshkor to'qnashuviga olib keladigan holatlardan, o'zganing izzat-nafsini o'qritishga sabab bo'ladigan ochiq tasdiqlardan saqlanish uchun koreyslarda mazojiy gaplarni ishlatishga avlodan-avlodga odatlantirib kelingan.

Bu bir-biridan hiyla ko'p farq qiladigan xalqlarning madaniyatlarini cho'shtirganda yuz beradigan holat va hodisalar. Yevropa xalqlarining urf-odat va odob qoidalarini qiyoslaganda ham ancha-muncha farqlar borligini payqash mumkin. Chunonchi, bir qancha Yevropa mamlakatlarida kafe yoki restoranda ma'muriyatning telefonidan foydalanilsa, buning uchun ofitsiantga haq to'lashlari darkor.

Bizda esa faqat avtomat-telefondan foydalanganda haq to'lanadi, xolos. Bir xil Yevropa mamlakatlarida tuxumni kilolab o'lchab sotishadi, bizda - donalab sotiladi. Shuning uchun Finlyandiyadan kelgan student sotuvchiga yuzlanib: "Menga, marhamat qilib, yarim kilo tuhum bering" desa, bunga ajablanmaslik kerak. Ruslar ovqatlanganda qoshiq, pichoq, vilka ishlatadilar, Sharqiy Osiyo xalqlari esa cho'plardan foydalanadi, eskimoslar faqat pichoq qo'llaydi, O'rta Osiyoda bir qancha ovqatlam (masalan, palov) qo'lda yeyishadi.

Ruslar kutib olish vaqtida erkaklarga ham, ayollarga ham gul tutaveradilar, Avstriyada faqat ayollarga gul taqdim etiladi, Hindistonda bo'lsa mehmonning bo'yniga gulchambar ilinadi.

"Xitoyda men birinchi marta rasm-rusumlar, urf-odatlar, axloq-odob qoidalari xususida bosh qotirdim, deb yozadi 11'ya Erenburg. - Nega Osiyoning odatlari yevropaliklarni taajjublantiradi? Yevropalik kishi ko'rishayotib, qo'lini uzatadi, xitoy, yapon, koreys yoki hind begona kishi uzatgan qo'lning uchini siqishga majbur bo'ladi. Venalik kishi o'zi nima deyayotganini o'ylamay- netmay, "qo'lingizni o'paran" deydi, varshavalik esa uni biron ayol bilan tanishtirayotganlarida, beixtiyor, o'sha ayolning qo'lini o'padi. O'z raqibining qilmishlaridan dar'azab bo'lgan ingliz unga: "Muxtaram janob, siz lo'libozsiz" deb yozadi, "muhtaram janob" lamasdan u xatini boshlashi mumkin emas.

Xristianlar cherkov, kostyol yoki kirkaga kira turib, bosh kiyimlarini qo'llarida ushlasalar, sinagoga qadam qo'yayotgan yaxudiy bosh kiyimini kallasiga ilib oladi. Katolik mamlakatlarida ayollar ibodatxonaga boshlarini o'ramasdan kirishlari mumkin emas. Yevropada aza rangi qora, Koreyada esa oqdir.

Mening onam mehmonga borganda tarelkadagi ovqatni qoldirmay, pok-pokiza yeyish kerakligini o'rgatar edi. Xitoyda ovqatdan so'ng uzatiladigan bir kosa quruq guruchga hech lcim qo'l urmaydi - qorning to'qligini ko'rsatish kerak. Dunyo turfa

odatlar, rasm-rusmlarga to'la, bular haqida bosh qotirib o'tirish ortiqcha, hamonki begona budxonalar mavjud ekan, demak, begona aqidalar ham bor"⁶.

Tarjimon bo'lsa o'sha odatlar rasm-rusumlarni ham, o'zga xalqlarning cherkov, monastir, kirka, sinagoga hamda machit va xonaqohlari-yu, ularning begona yoinki tanish aqidalarigacha barini bilishi lozim, bu - uning shunchaki qiziqsinishi alomati emas, balki turfa xalqlar" el-yurtlarining hayotini tasvirlagan badiiy, iqtisodiy-jug'rofiy, ilmiy, tarixiy kitoblarni o'z tiliga o'girganida kerak bo'ladi.

Har bir xalqning urf-odatlarini, milliy o'ziga hos harakat va qiliqlari, yumor xususiyatlari, qo'shig'u laparlari va hokazolardan xabarsizlik tarjimonga pand beradi. Badiiy asarni tarjimada shirasiz va befoyuz qilib qo'yish uchun ko'plab qo'pol luqaviy nuqsonlarga yo'l qo'yish shart emas, balki bir nechta nozik lavhani chiqara olmaslik, nishonga uradigan bir-ikkita xarakterli detalni tashlab ketish bilan uni o'zidan chiqarish, asarning badiiy ta'sir quvvatini susaytirib qo'yish mumkin. Abdulla Qahhomning "Sinchalak" qissasida o'qiyamiz: "Eri uning (Tojixonning) mana shu xilda do'ppi tikib, Furqat aytmoqchi:

O'smadin qoshlar qaro, qo'llar xinodin lola rang,
Durraning og'ushidin peshonaning ahvoli tang...
bo'lib uyda o'tirishini orzu qilar ekan.

Mana shu ikki misrada revolyutsiyadan oldingi davrdagi o'zbek qiz-juvonlarining tipik qiyofasi, didi, ahvoli juda yaxshi aks etgan. Shunday tasvirli nasrda bu qadar yorqin berishning ilojisi bo'lmagani uchun ham Abdulla Qahhor Furqatga murojaat etgan. Mana mazkur parchaning ruscha tarjimasi:

"Он только и мечтал, чтобы она всю жизнь оставалась такой, как на этом портрете, сидела бы дома, вышивала тюбеткий и вообще, как писал когда —то поэт Фуркат:

*В своем наряде, словно в кандалах,
Сидит с тоской в подкрашенных глазах... "*

Bu yaratishdan ko'ra, tarjimonning undan olgan, haqiqatga unchalik to'

qazalda ak
ri kelmay

⁶ Salomov A'zamov S. Tarjima asoslari // Quv qilganma - Toshkent: adabiyot va san'at nashriyoti, 1976. - b. 88.

taassuroti bo'lib qolgan. O'z navbatida, bunday siyqalashgan tasvir qissaning mscha tarjimasini orqali nemis tiliga qilingan tarjimasiga ham etib qolgan:

Tarjimon o'zi o'girayotgan kitobda tasvirlangan xalq hayotini yaxshi o'rganmasdan, bilmasdan turib uning milliy o'ziga xos tomonlarini durust idrok eta olmaydi.

"Xorijiy" qadriyatlar namoyishi urf-odatlarini va ishoralar tili ba'zan tushunmovchiliklarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Masalan, Shvetsiyadan kelgan rus tili kursining amaliyotchisi yo'lovchi mashinada Moskva yonidagi "Abramtsev" degan joydan Moskva shahriga yetib borish uchun yo'lovchining bo'yida turib, bosh barmoqni tik qilgan holda qo'lini ko'tarib turgan. G'arbiy Yevropa mamlakatlarida bu ishora yo'lovchining biron joyga oborib qo'yish iltimosini anglatadi. Ruslarda esa bu "juda soz!" degan ma'noni bildiradi.

Shu sababli haydovchilar bu "qalati" odamga qarab, kulib o'tib ketaverganlar. Hafsalasi pir bo'lgan student o'ylaganiday, bu shofyorlarning e'tiborsizligi va iltifotsizligidan emas, balki ular shvedning ishorasini tushunmaganidan shunday anglashilmovchilik sodir bo'lgan. Turkiya bilan Bolgariya o'rtasidagi urush (1877-1878) kunlarida bolgarlar yerida bo'lgan rus soldatlari antiqa bir voqeaga e'tibor qilganlar: bosh harakati bilan anglatiladigan "ha" va "yo'q" ma'nolari boshqa xalqlarnikiga nisbatan ularda teskari edi. Chunonchi, ruslarda bosh irqash - "yo'q" degan ma'noni bildirsa, bolgarlarda "ha" ma'nosini berar, va aksincha, ruslarda boshni yuqoridan pastga qimirlatish "ha" ma'nosini bersa, bolgarlarda bu "yo'q" degani ekan. Bu esa muomalamunosabat cho'qqida kishilar o'rtasida tushunmovchiliklarni keltirib chiqarar edi.

Ruslar xayrlashib qolayotganlarida kaftlarini oldinga qilib, qo'llarini ilgariga va orqaga bir necha marta silkiydilar. Inglizlar kaftlarini xuddi shu holatda tutib, qo'llarini yonveriga harakatlantiradilar. Italyanlar esa kaftlarini o'zlari tomonga qaratgan holda qo'llarini oldinga va ortga qimirlatadilar. Italyanlarning bunday ishorasi bizningcha olganda xayrlashishni emas, aksincha, "bu yoqqa keling" degan ma'noni anglatadi.

Bizda - o'quvchi yoki student mash'ulot davomida chiqib gapirish yoxud bahsda qatnashishni ixtiyor qilganida qo'lini yuqoriga ko'taradi. Nemislar bunday vaqtda ikki barmoqni ko'taradilar. Rus studentlari ma'ruzani juda do'ndirib o'qigan o'qituvchini olqishlash ma'nosida chapak chalsalar, g'arbiy yevropalik studentlar barmoqlarini stolga

"tak-tak" uradilar. O'zi haqida gapirganida yevropalik qo'li bilan ko'kragiga ishora qilsa, yapon - burnini ko'rsatadi. Xitoy, yapon yoki koreys "boshqalami xafa qilmaslik uchun" boshiga tushgan kulfatni izhor etishda jilmayadilar.

Ayrim "xorijiy" imo-ishoralarning bizda hech qanday ekvivalentlari yo'q. Masalan, amerikaliklar □alabani anglatish uchun qo'llarini yuqoriga ko'tarib, ikki barmoqlarini ko'rsatadilar. Shuningdek, AQShda xayrlashayotganda sherigini "omad yor bo'lsin", "olu oldirma" ma'nosida ikki mushtini juftlashtirib oldinga qilib, bosh barmoqlarini ko'rsatadilar. Shunisi borki, ekvivalentlari bo'lmagan imo-ishoralar aks ma'noda talqin qilinishi ham mumkin. Masalan, yuqorida qayd etilgan keyingi xayrixohlik ishorasini boshqa millat kishilari nohayrihohlik alomati, tahdid deb biladilar.

Ma'lum bir ma'noni mustaqil ifodalaydigan imo-ishoralardan tashqari, nutqiy fikming o'rnini qoplay olmaydigan, balki nutq jarayonida uni

"to'ldiradigan", "ta'kidlaydigan", unga alohida "ta'noberishga" xizmat qiladigan imo- ishoralar ham mavjuddir. Ular konkret nutqiy axborotni ifodalagan holda, gapiruvchi kishi - "notiq" haqida muayyan ma'mumot berishi mumkin. Aytaylik, agar biron kishi ruscha gapirsa-yu, italyancha imo- ishoralar qilsa, uning gapi mazmunan to'la tushunarli bo'lgani holda, so'zlovchi kishi - xorijiy odam ekanligi oshkor bo'lib qoladi. Ruslar va o'zbeklar barmoq bilan "bir, ikki, uch..." deb sanaganlarida chap qo'llarining barmoqlarini birma- bir mushtlariga buka boshlaydilar - bu vaqtda o'ng qo'l ham ishga solinadi. Bir qancha Yevropa mamlakatlarida esa xuddi shunday holatda musht qilib bukilgan barmoqlarini birma-bir yoza boshlaydilar, ammo ikkinchi qo'l ishga solinmaydi. Shunisi qiziqki, ruslar va o'zbeklar chimchaloqdan boshlab sanasalar, yevropaliklar sanoqni bosh barmoqdan boshlaydilar. Ruslar o'z nutqini ma'nodor qilish uchun faqat bitta (chap yoki o'ng) qo'l bilan ishora qilsalar, chet elliklar, ayniqsa, yevropaliklar ikki qo'llarini baravar harakatga keltiradilar, bunda har ikkala qo'l simmetrik holatda ishga, tushadi. Koreys xalqi esa qo'llarini juftlashtirib gapiradilar. Bu esa koreys xalqida odob belgisi sanaladi.

Atoqli shoir N. S. Tixonovning "Vamberi" nomli qissasida boshqa xalqning tili, adabiyoti, tarixi, urf-odatlarini nozik nuqtalarigacha chuqur o'zlashtirgan olim ham turq-tarovati, harakati, yuz ifodasi bilan o'zining ajnabiy kishi ekanligini sezdirib qo'yishi mumkinligiga aloqador ajoyib kuzatishlar bor.

Italyan, nemis, fransuz, lotin, fors, arab, yahudiy va boshqa tillarni chuqur bilgan mashhur venger sharqshunos olimi German Vamberi Vengriyadan Turkiya, Eron, Afqoniston orqali O'rta Osiyoga "afandi", "hoji", "darvish", "shayx" niqobi ostida kelib, "hoji Mahmud - Rishod" nomi bilan sayohat qiladi. Ana shu "sayohat" davomida bir necha marta uning hayoti tahluka ostida qoladi. Shulardan biri tasvirlangan parcha quyida keltiriladi:

Afg'on amirining o'g'li Yoqubxon saroyida o'tirib parad o'tayotgan maydonini tomosha qilayotganda, uning derazalari ro'parasida mashshoqlar tinmay soz chalardi. Undan nariroqda juldur kiyimli darvishlar to'p bo'lib

yunshardi. Ular orasida ko'zlari tiyrak, yuzi jiddiy bir kishi ham bor. U musiqa c?oangiga moslab oyo□ni o'ynatib turardi.

- Bu odam - yevropalik, - dedi Yoqubxon,- Osiyoda hech kim musiqa tinglayotganida oyog'ini o'ynatmaydi. Shundan keyin u haligi darvishni o'z huzuriga chaqirtirdi. Yoqubxon darvish bilan turli muqaddas joylar, darvishlik ia'limoti haqida hamda Af□bniston to'□risida uzoq gaplashdi. Keyin Yoqubxon qo'lini Vamberining yelkasiga qo'yib, past ovoz bilan:

- Sen olim odamsan, hoji. Sen men ko'rgan hamma hojilardan ham o'tkir olimsan. Lekin farangsan.

Bu odam yurak-yuragidagini ham payqaganini Vamberi tushundi. Endi hech qanday iloj qolmagan edi, shunday bo'lsa ham u: - Yo'q,- dedi.

Yoqubxon o'zini orqaga tashlab o'ylanib qoldi.

- Yo'q, mayli, shunday bo'lsin. Men seni o'ldirmoqchi emasman. Tinchgina keta qol. Yanglishibman.

Vamberi saroydan qanday chiqqani, Hirotdan qanday ketganini eslay olmadi" .

Asarda tasvirlangan xalq rushiy hayotining ana shunday nozik nuqtalarini ba'zan bexosdan ko'zdan qochirgan tarjimon ham o'zga fuqaro musiqasini tinglab "maza qilayotgan" Vamberi ahvoliga tushib qoladi.

Ishoralar quyidagicha tasnif qilinadi:

1) nutq o'rnida qo'llanuvchi ishoralar (masalan, "tabriklash" yoki "xayrlashish" ishoralari);

2) nutqni ma'nodor qiluvchi, nutq bilan baravar qo'llanuvchi ishoralar (masalan, gapning muhim joylarini ta'kidlovchi ishoralar);

3) shartli simvolik ishoralar (masalan, harbiylaming chest' berishi);

4) ekspressiv ishoralar (masalan, "tahdid" ishorasi);

5) tasviriy ishoralar (masalan, soqol olishni anglatish, gugurt chaqishni bildirish va hokazo).

¹ Musaev Q. Badiiy tarjima va nutq madaniyati. -Toshkent: O'qituvchi, 1976, -B. 160.

o'ziga xos ishoralari, turqi, yuz-ko'z ifodalarini yaxshi bilishi lozim. Yozma adabiyotda ma'nodor kulgi, yo'tal, yuz-ko'z ifodasi, qo'l harakatlari ieng yoritiladi va tavsiflanadi. Tarjimada bulami durust anglab, to' qri talqin ecsh juda muhim.

13. Badiiy asardagi milliy hodisalar va tushunchalarni ifodalovchi lug'aviy

birliklar tarjimada berilishi

Aslida millat ma'lum hududda barqaror yashab, tarixiy taraqqiyot davomida rivojlanib kelgan kishilaming ma'naviy-ruhiy birligining vujudga kelishi asosida shakllanadi. Millat-insoniyat taraqqiyotining ob'yektiv mahsulidir.

Millatning abadiyligini, uning barqarorligini ta'minlashning asosiy omili - uning ichki ma'naviy-ruhiy salohiyatidir. Millatlarning salohiyati, qobiliyati, matonati tadbirkorligi va tinimsiz mehnati bilan hozirgi zamon sivilizatsiyasi, moddiy va ma'naviy madaniyati, ulami boyitish va rivojlantirish yo'llari va usullari yuzaga keltirilgan.

Mutaxassislarning hisoblashicha, yer yuzida uch mingga yaqin millat mavjud . Ular o'z qatorida insoniyatning o'rta hisob bilan 96 % ini birlashtiradilar, to'rt foizi elatlar va qabilalardir. Har bir millatning soni bir necha o'n mingdan bir necha o'n milliongacha boradi.

Millatlarni son jihatidan beshta guruhga bo'linadi:

a) Buyuk millatlar (xitoylar 1 milliard ikki yuz million; hindlar , arablar, ruslar, yaponlar- har biri yuz milliondan ortiq songa ega);

b) Katta millatlar (inglizlar, fransuzlar, ispanlar, olmonlar, turklar va h.)

c) Yirik millatlar (har biri 10 milliondan 50 milliongacha - o'zbeklar, portugallar, polyaklar, efioplar va b.)

d) O'rta millatlar (har biri bir milliondan 10 milliongacha)

e) Kichik millatlar (har biri bir necha o'n mingdan to bir milliongacha)

Xalqlar, ular qanchalik ko'psonli bo'lsa-da, boshqa xalqlardan ustun **30**'yilmaydi. Har bir xalq o'ziga yarasha milliy ongi, milliy g'ururi, orzu- amidlari va yana boshqa ko'plab muammoyu-mulohazalari bilan o'zaro bir- biridan etnik va siyosiy - iqtisodiy jihatdan farqlansa-da, ular insoniy qadriyatlar Dobida tengdirlar. Biroq har bir millatning avangard qismi - milatparvarlari o'z xalqlarining porloq kelajagi uchun o'zlarini

ma'naviy majburiyatlarini o'zgalardan ko'rako'proq his etadilar.

Millatparvarlik - insoniyat taraqqiyotida millatlarning o'rni va ahamiyatini to'g'ri tushunish, yer yuzining turli burchaklarida yashayotgan millatlarni, tili, turmush tarzi, irqi, tashqi qiyofasi, urf-odatlarini, dini, madaniyatining o'ziga xos tomonlaridan qat'iy nazar, hurmat qilish, ularning ozodligi, tengligi, gullab- yashnashi uchun shart-sharoitlar yaratib berish tarafdori bo'lish.

Millatparvarlik har bir kishidan millatlar va milliy munosabatlar sohasida chuqur bilimli bo'lishni talab qiladi. Millatparvarlik barcha xalqlarga barobar hurmat bilan qarash demakdir. O'z millatini boshqalardan ortiq qo'yish, unga imtiyozlar berishni talab qilish yoki aksincha, o'z millatiga, uning tili va

madaniyatiga befarq qarash millatparvarlik qoidalariga ziddir. "Mojiza sodir

bo'lmaydi" asaridagi qahramonning otasi o'zi nochor bo'lsada, cherkovga xayr-

ehson qilish orqali xalqiga yordam bergan va chin insoniy fazilatlarni aks ettirgan.

"Ko'pyillar o'tgach, otam yana cherkovga qatnay boshladi. Unga katta

dierkovlar yoqmas, shu sababli kichik bir cherkovga qatnar, ozining ozgina

-ulkidan ehson qilib, qo'lidan kelganicha yordam berardi."⁷

«Спустя много лет, отец вновь стал ходить в церковь. Ему не нравились большие церкви, он ходил в маленькую, помогал там, как мог, отдавая в пожертвование часть своего небольшого имущества.»⁸

Har bir shaxsning millatparvarligi avvalambor uning o'z millatiga, tiliga, an'analarga, madaniyatiga va urf odatlari, rasm-rusumlariga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi.

Millatning yuksalishi - o'zbek millatining gullab-yashnashi tarafdori bo'lgan har bir inson o'z xalqining kamchiliklarini ham ko'ra olishi zarur.

Bu borada biz Yevropa xalqlaridan o'rgansak arziydi. Ular mehmonlarga o'z yurtlarida bo'lib turgan xato-kamchiliklar haqida so'zlab berishni iltimos qiladilar-o'zlarining xatoliklarini yashirishga emas, uni tuzatishga harakat qiladilar. Bu borada 20-

---

⁷ Li Myon Bak. Mo'jiza sodir bo'lmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. O'zbekiston, NMIU, Ewhan nashriyoti, 2009, o'zb. b.40.

⁸ Ли Мён Бак. Чедес не бывает. "Узбекистан", Ташкент,-2009. с.40.

asrning 20-yillari vatanparvarlarini eslash foydalidir. Ular - Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Abdurauf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi bir qator jadidlar, keyinchalik shu asming 80-90-yillarida yashab, ijod qilgan ijodkorlar o'z millatlarining va millat rahbarlarining kamchiliklari haqida ham baralla ayta oldilar. Biroq keyinchalik bu jarayon bostirildi va faqat haybarakallachilik yo'liga o'tib olindi: ko'r-korona maqto'v, umumiy milliy mahdudlik boshlandi. Bu esa xalqning, millatning, Vatanning rivojini orqaga suradi, xalqni o'zga xalqlar oldida masxara bo'lishiga olib keladi.

Milliy arfanalar - millat hayotining turli sohalarida namoyon bo'ladigan tushunchalar, belgilar, xususiyatlar, faoliyat turlari, odatlar va hislatlarning avloddan - avlodga o'tish hamda meros bo'lib qolish tarzi.

Milliy an'analar umuminsoniy an'analarning bir millat darajasida asmo'yon bo'lishidir. Ular orqali har bir millat bir davrdagi o'ziga xos tsusiyat, hayot tarzi, madaniyati, fandagi yutuqlari, adabiyoti va boshqa iohalardagi erishilgan natijalar va yutuqlarini keyingi davrlarda yashayotgan ivlodlarga yetkazadi.

Milliy an'analar rang-barangdir. Ularda har bir millatga xos xususiyatlar namoyon bo'ladi. Shu ma'noda milliy an'analar umuminsoniy an'analarning tarkibiy qismidir. Masalan, butun dunyo xalqlariga xos bo'lgan mehmondo'stlik arfanasi o'zbeklarda ruslarnikidan, gruzinlamiki inglizlamikidan farq qiladi.

Milliy an'analar millatni birlashtirish, avlodlarni bir-biriga zanjirdek o'zaro bog'lash, hamjihatligini ta'minlash vositasidir. Milliy an'analarda millat hayotining o'ziga xosligi, vorislikning muhim jihatlari namoyon bo'ladi. Har bir xalq o'z milliy an'analarning sohibi, ularning saqlovchisidir. Millatning tanazzuli milliy an'analarning ham tanazzulidir.

Milliy an'analar barcha millatlarda o'ziga xos va betkrordir. Masalan, Sharq xalqlaridagi (arablar, xitoylar, o'zbeklar, yaponlar, koreyslar va b.)

turmush o'rtog'ining o'z rafiqasiga va rafiqaning turmush o'rtog'iga munosabati, ularning farzandlariga munosabati, qarindosh-urug'chilik qoidalari, qavm- qarindoshlik rasm-rusumlari, quda-andachilik, to'y marosimlari, salomlashuv va xayrlashuv odobi, ovqatlanish va bozor qilish harakatlari, shahar, xotira marosimlari, qaynona-qaynotaning kelimga munosabati, kelinning ota-onasiga munosabati, mehmon kutish va kuzatish

arfanalari bir-biridan farq qiladi.

Bu holatlarni qarindoshlar va yaqin kishilarga, umuman insonlarga murojaat shakllari orqali ham ko‘rish mumkin. Bunday murojaat shakllaridan insonlarning ijtimoiy hayot tarzi va milliy urf-odatlaridan kelib chiqib turlicha foydalanadi. Masalan:

“**Ona**” so‘zi o‘zbek tilida “*aya, oyi, biyi, ena*” kabi variantlarda ingliz tilida “*mother, mummy, mum*” kabi jaranglasa, koreys tilida “*OjDjL*” rus tilida esa “*мама, мам*” kabi jaranglaydi. **Ota (dada, ada)** - ingliz tilida -

'yther, dad " koreys tilida - hurmat shaklida esa - rus filida - «nana, nan»kabi bo'ladi. Quyida qarindoshlik nomlarini keltirib ©tamiz.Yoinki, o'zbek xalqida "aka"so'zidan erkaklar ham, ayollar ham foydalanishi mumkin.Lekin koreys xalqida bu jihatdan ham biroz farqlanishni kuzatish mumkin. Ayol kishilar o'z akasiga J2.wf" deb,erkak kishilar esa deb murojaat qilishadi. Xuddi shuningdek, koreys va o'zbek xalqlariga xos bo'lgan o'zaro hurmat munosabatlarining ifodalanishini quyidagi misollar orqali ko'rib o'tishimiz mumkin. "Ota" so'zi oddiy formada yoki "oJ-Bfy" tarzida ishlatiladi. Hurmat shaklida bo'lsa yoki hurmat qo'shimchalari ishlatilgan so'zlarni tarjima qilish jarayonida o'zbek tilida hurmat so'zlarni gap tarkibidagi kesimga -lar hurmat qo'shimchasini qo'shish bilan asliyat tilidagi hurmat mazmunini ochib berish lozim bo'Madi. Koreyslar notanish yosh ayolga "°}7}mi"- "xonim"notanish yosh erkakka "janob, taqsir" deb, yoshi katta ayolga esa "tf/#27)" deb murojaat qilishadi. O'zbek xalqi esa azaliy mehribonligi va o'z xalqi ni ardoqlovchi hamda yaqin ko'ruvchi xususiyatлами aks ettirgan holda qarindoshlik atamaları "opa ", "aka", "amciki", "tog'a", "yanga" kabi so'zlardan foydalanadi.

№	O'zbek tilida	Koreys tilida	Ingliz tilida	Rus tilida
1	Bobo		grandfather	дедушка
2	Buvi		grandmother	бабушка
3	Aka	4,	elder brother	брат
4	Uka		little brother	братишка
5	Opa	<£4	elder sister	сестра
6	Singil		little sister	сестра
7	Yanga	"T", ^I^r. ^JI	sister-in-law	невестка
8	Pochcha		brother-in-law	свояк, зять
9	Kuyov	43	bride-groom brother-in-law	зять

			son-in-law,	
ж	Kelin		daughter-in-law	невестка
га	*,,elinchak	Л]4{A }]Цл]	young married women	невеста
с	qayni opa		sister-in-law	невестка
13	qayni aka		brother-in-law	своjak, зять
14	Amma	ЛЯ., Л*Н	Aunt	тётя
15	Xola	и]	Aunt	тётя
16	Amaki		Uncle	дядья
17	tog'a	ия и ъз	Uncle	дядья
18	Xolabachcha		Cousin	двоюродная сестра
19	tog'abachcha		cousin	двоюродный брат
20	Ammabachcha		Cousin	двоюродная сестра
21	Amakibachcha	А}#	Cousin	двоюродный брат
22	Qaynona	О]	mother-in-law	тёща
23	Qaynota	Х\б\Щх]	father-in-law	Тесть
24	Quda	ь')°Л	match-maker; father of the son- in-law; father of the daughter-in- law	сватья
25	Boja	'W,	brother-in-law	зять
26	Ovsin	°сМ, ^зеф,	sister-in-law	Невеста

	В]ЬНІ		
Jiyan	М,-S-4	nephew, niece	Племянник
25 Xabira		grandchild, grandson, granddaughter	Внук

Hozirgi paytda millatlarning o'zaro yaqinlashuvi sodir bo'layotgan davrda shaharlar va chekka qishloqlarda yashovch aholining ayni bir marosimni bir-biridan keskin farq qiladi. Bu hodisani jahonda sodir bo'layotgan globalashuv jarayoni bilan izohlash mumkin.

Etakazish usul

Ma'lum xalqqa xos va mansub bo'lgan predmet, tushuncha hamda hodisalarni ifodalaydigan so'zlar muallifga tasvirlanayotgan personajlari moddiy-ma'naviy hayotini real, milliy shaklda bayon qilish imkoniyatini beradi, boshqacha qilib aytganda, bu so'zlar badiiy asarning milliy xususiyatini belgilaydigan asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan bunday so'zlarni tarjimada adekvat talqin etish original milliy xususiyatini o'zga tilda qayta tiklashdek murakkab muammoning eng mas'uliyatli va o'ta mushkul masalaridan hisoblanadi. Chunki, bunday holda tarjimon oldida o'z xalqi uchun notanish, nomlari ham tilda mavjud bo'lmagan predmet, tushuncha va hodisalarni to'la- to'kis etkazib berish, yaxshi anglatish vazifasi ko'ndalang turadi.

Mavjud ilmiy adabiyotlarda xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan tushunchalarni qaysi vaqtlarda amaliy faoliyatning qanday sinalgan yo'llari vositasida talqin etish lozimligi to'g'risida yagona fikr uchramaydi. Tarjima ijodiy jarayon bo'lgani uchun bunday yagona fikrning uchrashi ham qiyin. Biroq turli ilmiy-tanqidiy mulohaza va xulosalar tarjimonga ma'lum darajada yo'l ko'rsatib turadi, ularning umumiy tasavurini boyitib, uning amaliyotda yuz berishi mumkin bo'lgan har-xil tasodifiy to'siqlarni mohirona yengish malakasini paydo qiladi.

Prof. A.Fyodorovning fikricha, xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan so'zlar o'zga tillarga asosan uch xil talqin etiladi:

1) Transliteratsiya yo'li bilan;

- 2) Tarjima tili boyligi asosida yangi so'z yaratish;
- 3) Tarjima tilida asliyatga yaqin vositalar tanlash yo'llari bilan talqin etiladi.⁹

Bolgar olimlari Sergey Vlixov va Sider Florinlarning "Непереводимоевпереводе" nomli kitobida "xalqlar turmush tarzini aks ettiradigan so^lami tarjima qilish yo'llari olti punktdan iborat"-deb ko'rsatilgan bo'lsa-da, biroq ulaming barchasini A.V. Fyodorov keltirgan yo'Parasosan qamrab olgan. Biroq, keyingi yillarda chiqarilgan ishlardagi fikrlar va ularda keltirilgan misollar mavzumiz haqida kengroq ma'lumot olish imkonini beradi.

Xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan so'zlarni tarjimada talqin etish masalasi mavjud ilmiy - tanqidiy ishlarda hamma vaqt amaliy planda tahlil qilish lozim.Malakali tarjimon aksariyat hollarda muayyan kontekstda ishlatilgan xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan so'zlar funksiyasini qayta tiklash masalasi bilan shug'uttanadi.Bunda tarjimon originaldagi milliylikni -o'zga xalq milliyligini tarjima tiliga mansub bo'lgan boshqa tushuncha bilan aralashtirib yubormasligi darkor.Asliyatda berilgan milliy ruh - aytaylik bu Amerika xalqlari turmush tarziga oid so'z bo'lsa uni Osiyo xalqlari madaniyatiga oid tushuncha bilan bermaslik lozim- ya'ni originalni milliylashtirib qo'yimaslik shart.

Xalqlar turmush tarzini anglatadigan so'zlar tarjimasida tarjima tilida ularga har jihatdan mos, ayni paytda shu til normalari va madaniyati hazm qiladigan vositalarni tanlash zarur. Bunday tushunchalar bir qator xalqlar tafakkurida ham ayni bir xil aks etishi mumkin. Masalan, o'zaro yaqin bo'lgan xalqlar-o'zbeklar va tojiklar, ruslar-ukrainlar-beloruslar, olmonlar-inglizlar- gollandlar yoki kavkaz xalqlari kabi madaniy va iqtisodiy yaqin xalqlarda ko'plab so'zlar, tushunchalar, qarashlar, orzu-umidlar, xursandchilik va tashvishlari uyg'unligi mavjud. Bu tillardan o'zaro ©'girmalardagi milliy bo'yoqlar uyg'unligi tarjimon uchun ayni muddaodir.

---

⁹ Salomov G. Tarjimanazariyasi asoslari -Toshkent: O'qituvchi, 1983. -B. 232.

его соблюдать. Поэтому я не мог выдать вам аванс». ¹¹Tarjimada:

- O zingiz belgilagan qoidanio zingiz buzsangiz, unga hech kim amal qilmay qo yadi. Shu bois sizga bo 'nak bera olmayman.'"¹²[65/91 b.]

Ushbu misolda *Bo'nakso'zi* tilimizga kirib kelgan avans so'zi bilan ma'nodosh hisoblanib, tarjimon uni til boyligimizdan unumli foydalanib tarjima qilgan.

Amerika "dollar"ining , ingliz "funt"i , hind "rupiya"sining, rus "rubl"ining yoki "afg'oniy"ning tarjimasida qilmasdan o'zbek so'miga almashtirib qo'yilishi, ingliz viskisining rus arog'i yoki sharq sharobiga aylantirib qo'yilishi, Yevropalikning choponkiyishi, "shlyapa"ning "do'ppi" yoki "qalpoq" bilan almashtirilishi mutloqo nолоyiq usuldir. Lekin, Li Myon Bakning "Mo'jiza sodir bo'lmaydi" asarining M. Safarov tomonidan o'zbek tiliga tarjimasida bunday xatoliklar uchratmaymiz. Asar tarjimasidan olingan ushbu parchada:

Женщина! Дайте мне бутелку **соджу(рисовой водки)** и
закускию ¹²*O'zbek tilida:*

Xola, menga bir shisha **sodju (guruch arog'i)** va gazak bering! - baqirdim. ¹³

Asliyatda:

Ф^ ^rt- *r4ЯН-Й-¹⁴.

---

¹¹Ли Мён Бак. Чедес не бывает. Узбекистан", Ташкент,-2009. с.91.

¹²Ли Мён Бак. Чедес не бывает. ".Узбекистан", Ташкент,-2009. с.51.

¹³Li Myon Bak. Mojiza sodir bo'lmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. Uzbekiston, NMIU, Ewhan nashriyoti, 2009, o'zb. b.91

¹⁴ 4 ^ Й4. ^1-£: Evvhan, 2009. p.48.

Ushbu tarjimada koreys milliy arog'i - "sodju" nitransliteratsiya hamda izohlash yo'li bilan berilgan. Bu tarjimonning yutug'i hisoblanib, kitobxon tasavvurini boyitishga xizmat qilgan.

Hozirgi kunda o'zbek tili jahonning boy va qudratli tillaridan biriga aylangan ekan, uni bu darajaga yetkazgan omillardan biri lug'at tarkibidagi ko'pchilik o'zga xalqlar turmush ashyolarini anglatadigan so'zlarning transliteratsiya usuli bilan qabul qilinib, tilning har qanday fikmi ifoda eta olish qobiliyatini oshirib yuborganligidir.

Xullas, har bir millat o'z tarixiy rivojlanishi va milliy xususiyatidan kelib chiqib, o'z milliy qiyofasini yaratadi. O'zga xalqning qiyofasi - u qanday bo'lsa shundayligicha qabul qilinishi va tarjima tilida ifoda etilishi lozim. Hozirgi davr millatlarning o'zaro yaqinlashuv va qo'shiluv davrida kishilar o'zga millatlar xulq-atvorini anchayin tushunib olganlar.

IKKINCHI BOBASARLARDAGI MILLIY VA MAHALLIY OZIGA XOSLIKNI IFODALOVCHI SO‘ZLAR VA ULARNI TARJIMADA QAYTA

YARATISH.

Stfrdiiv asarlarda qoMlanilgan oMchov va pul birliklarini ifodalovchi so‘z va iboralarning tarjimada berilishi.

Ko‘p o‘rinlarda badiiy asarlarda qo‘llanilgan o‘lchov va pul birliklarini *ovchi so‘z, iboralar va ularni tarjimada berishda, asliyatdagi so‘zning illiy va milliy o‘ziga xosligini ifodalovchi so‘z va iboralar tarjimada liassiiteratsiya usuli orqali o‘girilishi mumkin.

Masalan:

ШННЙГ

“ - Sovuqligi uchun chuntagiga qo‘l soldi. Paltosining chuntagidan *beshta *n rtiing vonlik va bir necha ming vonlikpul* chiqdi”

Asliyatdagi tilda ishlatilgan o‘lchov birliklari va pul birliklariga oid yuqoridagi so‘zлами transliteratsiya va transkripsiya qilib ruschaga va ruschadan Ўzbekcha matnga kiritilishi ko‘p hollarda o‘zbek kitobxonlari uchun qator qiyinchiliklar tug‘diradi. Chunki koreys tilida pul va o‘lchov birliklarining ifodalanishi bir muncha murakkabliklarga ega. Yuqoridagi gapimizda so‘zlarni atash ma’nosini oladigan bo‘lsak, o‘zbek tilidagi *ta*”

qo‘shimchasi o‘rnida

koreys tilida har bir turdagi narsalar uchun alohida qo‘shimchalardan foydalanishini aytib o‘tishimiz lozim va pul uchun “qo‘shimchasidan foydalaniladi. £/ [man]- o‘n ming, [chonj]- ming, %? [myotj] - esa “bir

nechta” kabi ma’nomlarni beradi. §1 [vonj] - esa koreys xalqining *pul birligidir*.

Xo‘sh, bu o‘rinda o‘zbek tarjimoni koreys xalqining pul birligini ifodalovchi atamalarni to‘g‘ridan to‘g‘ri transliteratsiya bilan berib to‘g‘ri qilgan bo‘larmidi, yoki ularni matn ichida yoki matn ostida izohlagani to‘g‘rimidi.

Bizningcha oxirgi yo‘l eng to‘g‘ri usul bo‘lib, o‘zbek kitobxonining bu mavzuga oid dunyoqarashini, tushunchalarini kengaytirib, bu bilan asaming g‘oyaviy mazmunini chuqurroq anglashga yordam bergan bo‘lardir. Qolaversa, matnda realiyalarning

izohsiz ishlatilishi kitobxonni ko‘p chalg‘itishini, u yoki bu so‘z ma‘nosini bilib olish uchun lug‘atlarga murojaat qilishga majbur qilishini unutmasligimiz lozim. Shunday ekan, transliteratsiya orqali berilgan so‘z izohlanmasa, tushuntirilmasa bunday transliteratsiyani asossiz deb atash mumkin. Asosli transliteratsiya kitobxon tasavvurini boyitadi, nutq boyligini, dunyoqarashini kengaytiradi. Bunday so‘zlar o‘z navbatida tarjima tilini ham boyitishga keng yo‘l ochadi. Agar muallif koreys “*voni*”ni o‘zbek “*so mi*” bilan bergandachi? Bunday holatlar aslyatda muallif bayon qilmoqchi bo‘lgan fikr tarjimada kitobxonga yaxshi yetib bormasligiga, asaming badiiy, madaniy saviyasi haqida noto‘g‘ri tasavvur uyg‘onishiga hamda koreys xalqiga xos milliy koloritni yo‘qolishiga sabab bo‘ladi xolos.

Aslyatda uzunlik va og‘irlik o‘lchovlari tushunchalarini bildiruvchi 41 [von], ə\li], so‘zlari o‘zbekchaga ruscha variantlar orqali transliteratsiya usulida kiritilgan, chunki ularning o‘zbekchada funksional ekvivalentlari mavjud emas, shu sababli ularni o‘zbek tilida to‘g‘ri satr ostida izohlash bu o‘rinda eng ma‘qul usuldir. Bu bilan asardagi lokal kolorit ham saqlanadi. Xuddi shuningdek, koreys va o‘zbek tillarida uzunlik va og‘irlik o‘lchov birliklarini

ifodalovchi so‘zlarni # (*pun*)-0.375g, £ (*ton*)3.75g, ^ (*nycmg*)-37.5g, £* (*kbin*)-600g, *izf* (*kuan*)-3.75kg, (*du*)-16kg, -§ (*hop*)-150-180.39m{, (*dyak*)- 15g, III(*chak*)-18.039ml, £ (*som*)-180.39ml, III(*mal*)-18.039ml, £/ (*tve*)- 1.8039ml, B/ (*li*)-0.4km/400m) yoki *Ofxj*--[*majang*], *Oj*-§- [*arm*]* (bu so‘zdan tashqari) - 1 quchoqva boshqalarni transliteratsiya usulida tarjima qilib satr ostida izohlash eng ma‘qul usul

bo‘ladi. Masalan,

Aslyatda:

1 yig'och — masofa o'lchov birligi — 5985 metr, ba'zi joylarda 8-9 km.ga teng
1 tanob — maydon o'lchovi, turli joylarda turlicha: bir gektarning oltidan biridan to yarim gektarigacha bo'lgan.

1 Pud — 16 kg.

1 Isbat (barmoq) — 2-2,5 santimetr.

1 Qadoq — 409,5 gramm.

1 Chorak — 250 gramm.

1 Tutam — (Markaziy Osiyoda)=9 sm: arqon yoki tayoqni siqib ushlagan qo'l to'rtta barmog'ining kengligiga mos tarzda tanlangan uzunlik birligi.

1 Qadam — 63-71 sm.ga teng uzunlik o'lchovi.

1 Shair — 1 misqolga teng. 1 misqol-asosan 4,25 gramm, ba'zan 4,50 gramm, 4,64 gramm deb olingan.

1 Quloch — ikki qo'lning o'rta barmoq uchlari orasidagi masofaga teng.

Monat tarzda tanlangan uzunlik o'lchovi, 8 qarichga teng.

1 Quloch (Buxoroda=142 sm., Farg'onada 167 sm).

1 Arshin — bir qadamga teng.

1 Qadam (Markaziy Osiyoda) — 63-71 sm. deb olingan.

1 Tosh (farsax)— Sharq mamlakatlarida keng qo'llanilgan. 9-12 ming qadamga yolci 6-8 chaqirimga to'g'ri kelgan masofa.

1 Chaqirim — 1006 metrغا teng.

1 Gaz — 0,71 metrغا teng uzunlik o'lchov birligi. Hozirgi vaqtda bir gaz (Eronda) 104 sm.ga teng. Ilgari Markaziy Osiyoda 24 barmoq eni (1 barmoq eni 6 dona arpa doni eniga teng) yoki 7 musht eni (tayoqni ushlagandagi eni) 1 gaz x>'lgan. Xorazmda 1 gaz 12 dyuym (30,48 sm.)ni tashkil qilgan. Buxoroda 1 gaz XVI-XVII asrlarda 78,74 sm., XIX asrda 106,68 sm., Toshkent, Samarqand va Turkistonda (XIX asrda) 88,9 sm. Andijon va Marg'ilonda (XIX isrda) 83-84 sm. bo'lgan.

1 Paxsa — 60 santimetrغا teng.

1 Qo'sh (suv) — ho'kiz bilan bir kunda haydalgan yerni sug'orish uchun ketgan suvga teng deb olingan.

1 Tegirmon — tegirmon toshini aylantiradigan miqdordagi ariq suviga

teng.

1 Paysa — 50 grammga teng og‘irlik o‘lchovi.

1 Paqir — 2 tiyinlik chaqa pul.

1 Miri — 5 tiyinlik chaqa pul.

1 Tanga — Buxoro amirligida 15 tiyinga, Qo‘qon xonligida 20 tiyinga teng bo‘lgan kumush pul.

1 So‘lkavoy — 1 so‘mlik tanga.

1 Aruzza (guruch doni)-0,017 gramm.

1 Sha‘ira (arpa doni)-0,059 gramm.

1 Habba — 0,059-0,071 gramm. ulami yuqoridagidek izohlarini matn ostida berish mumkin.

Ingliz tili orqali o‘zlashtirilgan so‘zlar va transkripsiya usuli orqali tarjima qilinganda, tarjima tilida asliyat ifodalagan tushuncha mavjud bo‘lmasagina ishlatilishi mumkinligi ta‘kidlangan edi. I Chol Xuanning “*Qishdci ochilgan gul*” hikoyasining tarjimasidan olingan ushbu parchani ko‘rib o‘tadigan bo‘lsak koreys tiliga o‘zlashtirilgan so‘zning o‘zbekcha variantidan juda o‘rinli foydalanilganligiga guvoh bo‘lamiz.

Tarjimada:

“Qizimiz Su Mining tug‘ilgan kuniga o‘yinchoq va rangli qalam olib berishga va’da bergandim...”¹⁶

Asliyatda:

914*}5L ..”¹⁷;

Tarjimada:

“Sang Xun uni chiroq yorug‘iga tutib ko‘rdi. Sumka ichida yoqimtoy ayiq o‘yinchog‘i va **rangli qalamlar** turardi..”¹⁸

Asliyatda:

sr>o> д. ОИЩЩ. a^]зЦ.^7}

АЙ4..”¹⁹

Yuqoridagi gaplarda koreys tiliga ingliz tilidan o‘zlashtirilgan -
crayon pastel - so‘zi o‘zbek tilidagi tarjimasida *rangli qalam* so‘zi bilan berilganligi o‘rinli

¹⁶G‘offorova M. “Yulduz uchgan tun” [“Qishda ochilgan gul” hikoyasi], “Navro‘z”- Toshkent-2013 28 b

¹⁷0| a^#01 П|-b- -^-[elektron manbaa]

¹⁸ G‘offorova M. “Yulduz uchgari tun” [“Qishda ochilgan gul” hikoyasi], “Navro‘z”- Toshkent-2013,29-b.

¹⁹0| ^ ^#0| Я|-b. -^-[elektron manbaa]

boigan.

Lekin asliyatdagi mazmunning biroz o'zgartirilganligiga guvoh bo'lamiz. Chunki, birinchi gapda asliyatda umuman *o'yinchoq* emas balki, *o'yinchoq ayiqchan* nazarda tutilgan edi. Tarjimon negadir aniqlashtirib berilgan *o'yinchoq ayiqchan* shunchaki *o'yinchoq* tarzida berib asliyatdagi mazmuni biroz sayozlashtirgan nazarimizda. Shuningdek, -g- so'zini - *ayiq*, £/ s^y-

o'yinchoq tarzida so'zma-so'z tarjima qilish oqibatida biroz mazmun o'zgarganligini ham ta'kidlab o'tish joiz. Chunki tarjimada *ayiq o'yinchoq'i* deyilsa, *ayiqqa tegishli o'yinchoq* nazarda tutilgan bo'ladi. Ushbu so'zni *o'yinchoq ayiqcha* tarzida berilganda, *o'yinchoqning qanaqa o'yinchoq ekanligi* ifodalagan bo'lar edi va asliyatdagi mazmun o'zgarmasdi. Bundan tashqari bunday holatda til me'yorlariga amal qilmaslik ham mana shunday ma'no o'zgarishlariga olib kelishi mumkin. *Ayiq o'yinchoq* iso'zida "-i" egalik qo'shimchasi ishtirok etganligi, *ayiq* so'zidan keyin esa qaratqich kelishigiga tegishli "-ning" qo'shimchasi belgisiz qo'llanilganligini ko'rishimiz mumkin.

Bu esa qaratqich va qaralmish munosabatidagi birikma ekanligini ko'rishimiz mumkin. Mazmuni esa *o'yinchoq-ayiqqa tegishli ekanligi* ma'lum bo'ldi. Shuning uchun *o'yinchoq ayiqcha* variantida ayiqchaning sifatini ya'ni jonli yoki o'yinchoq ekanlini bildirib keladi va asliyatning to'liq ochib berilishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

2.2. Diniy o'ziga xosliklar, oziq ovqatga doir so'zlar va iboralarning

tarjimasi masalasi Ma'lumki, koreys xalqi 71JEJZ

[*kidokyo*] - *xristian*, *JriZ* [*pulkyoj* -

buddaviylik (buddizm) va boshqa dinlarga e'tiqot qilishadi. Shuning uchun diniy marosimlar bilan bog'liq voqealar tasvirida asliyat tilidagi xalqning dini va diniy urf-odatlar bilan bog'liq bo'lgan marosimlari haqida tarjimondan juda katta bilim va tafakkur talab etiladi. Diniy marosimlarning har bir elementini tarjimada qayta yaratish uchun ushbu bilimlarga tayangan holda amalga oshirilsa, tarjima ham milliy koloritni saqlab qoladi. Masalan: Buddizm dinida *buddaya*'ni *-t/ (0Ej)*ga sig'inishadi. Buddistlar sig'inadigan joy esa

"*ibodatxona*" -

[*songchon*] deyiladi. Bundan tashqari uning "■£/£/" -

[shinjonj] - *[songdang]*kabi nomlari ham mavjud. Islom dinining besh farzidan biri *nomozo*‘qishlik bilan *ibodat*qilishlik o‘rtasida kattagina farq mavjud. Shuning uchun ham tarjima jarayonida mana shunday jihatlar inobatga olinib tarjima qilinishi uchun asliyat tilidagi xalqning diniy e‘tiqodlaridan ham yaxshi xabardor bo‘lish va tarjimondan ushbu milliy o‘ziga xoslikni qayta yaratishda yuksak mahorat hamda shu sohadagi bilim talab qilinadi.

Bunday xolatni E.Hamingueyning “*The old man and the sea*” (“*Chol va dengiz*”) asarining o‘zbekcha tarjimasida ham ko‘rishimiz mumkin.

Asar tarjimasidan ko‘rinib turibdiki, o‘zbek tarjimoni asliyatdagi keskinlikni, birovning qo‘ndirilishi borasidagi suhbatni qayta yaratish uchun eng ta’sirchan so‘zlardan foydalanishga harakat qilgan. Biroq birgina so‘znini

not qo'ri qo'lanishi bilan mavjud voqe'likni koloritiga jiddiy putur yetkazilgan. Amerikalik, nasroniy diniga e'tiqodli bu ikki kishi muloqotida ishlatilgan ⁴ "Christ" (Hristos) s'zini rus tiliga "gospodi!" (xudoyim) bilan qo'ngirilgan. Biroq ajablanarlisi shundaki, o'zbek tarjimoni asliyatdagi personajlar qaysi dinga e'tiqod qilishlari va mazkur voqea sodir bo'layotgan hududni e'tibordan soqit qilganligidanmi, tarjimada "Astogfurillo" deb yuboradi. Xuddi shunday holat asarning 9-bobi tarjimasida qo'ngirilganligiga guvoh bo'lamiz. Unda vafot etgan jasadni oxirgi manzilga kuzatish marosimi haqida gap boradi.

Asliyatda buni *The funeral service was held at the Mass-Hinit-Alehander Funeral Home on Jefferson Street.* ²⁰

Ruscha tarjimada esa,

«Отпевание проишло в небольшом сервушке на Диффирсон- стрет» . deb qo'ngirilgan.

Biroq o'zbekcha mahalliyashtirish, aniqroq Jannat (196-bob) ga oid bo'lgan bilan almashtirilishini k o'zimiz mumkin. Ruscha tarjimada asliyatdagi k o'zbek marosimib "Mass-Hinit-Alehander Funeral Home" {Mass-Hinit- Alehandr nomli k o'zbek nomi berilmagan. Bir s o'zbek bilan mavhumlashtirilgan va ortiqcha mahal 1 iy 1 ashtirilgan.

Tarjima nazariyasida asliyatdagi milliy o'zbek xos muammolar kelib chiqishi borasida munozaralar anchagina. Ulardan biri asliyatda aks ettirilgan qahramonlarni tarjima tili mamlakatiga olib kelish kerakmi? Yoki tarjima qo'uvchisini asliyat muallifi mamlakatiga sayohat qildirish lozimmi?, -degan savol tuziladi. Bizning keltirish maqsadga muvofiq:

"Sen agar xorijiy yozuvchi asarini tarjima qilmoqchi bo'lsang uni sayohat qil"²² - demak ikkinchi qoida tuziladi. Biz ham shunga qo'shiladi.

Li Myon Bakning "Mo'jiza sodir bo 'Imaydi" asarining tarjimasida avtoming onasi bolalarini ertalabki ibodat qilish uchun tong saharda uyg'otishini eslab shunday deydi:

O 'zbekcha tarjimada:

"-Oilamiz uchun kun tongi soat 4 dan boshlanardi: onam hammamizni uyg'otib, tongi

⁴ E.Hemingway. The old man and the sea. New York. Charles-schribner' sons, 1952.-p.80.

²¹ E.Haminguey. Chol va dengiz. "O'zbekiston" LKCN Markaziy komiteta.-1986.

²² Salomov o'zbek Tarjima tashvishlari. -T.: Adabiyot va san'at, 1983. - b. 268.

ibodatga olib borardi.”

Ruscha tarjimada:

«День для нашей семьи начинался в 4 утра: мать будило насъ, потом водило) на утреннюю молитву»²³ *Asliyatda:*

“-fe-l 7HI ^ Afllf 4 Aio.Щ

i

1

Oziq-ovqatga oid so‘zlarning tarjimasi esa transliteratsiya usulida ham yoki muqobil variantini tanlash orqali ham berilishi mumkin. ba’zi oziq-ovqatga doir so‘zlar yoki ovqatlar qardosh xalqlarda, balki sal uzoqroq millatlardaham aynan shunday taomlar uchrashi mumkin.

Masalan,

Tarjimada:

“Gugurtcho’pga oltingugurt surtib sotardim, harbiylar rotasi yaqinidagi

to’siq ortida dengiz karamidan o’rataqilib sotardim, goyoki bug’doy unidan qilingan

“Guruch kulcha” sotgani uchun askarlardan kaltak yerdim.”²⁴[43 b.]

Ruscha tarjimada:

« Намазывал спички серой и продавал, продавал роллы из морской капусты, за железной сеткой возле армейской роты, получал тумаков от солдат за то, что продавал якобы рисовые хлебцы, сделанные из пшеничной муки»²⁴*Aiiyatda:*

--8-3-ИГ   Д<3°<М-   МЗ   9XЬ Я# ^Н] 4^1-

эИН-Й.. ^o.s.

^ЧМ: 2} 7] ЩЩ*]

Koreys xalqida ham xuddi biznikidek “*manti*” taomi bor va uni nomini

ham [mandu]” deb atashadi. Lekin koreys xalqining milliy taomlarining

nomlari transletiretsiya usulida tarjimada berilmasa uning o‘ziga xosligi yiqoladi. Shuning uchun

ham milliy oziq tarjimada berishda ularni transliteratsiya orqali tarjima qilib, matn ostida izohlash

eng maqbul usuldir. Koreys xalqining milliy oziq-ovqatlariga УЙЩ [pibimpap], X [kimchi],

[ramyon], [shinsollo], -7^ lliE! [kucholpan], [tangpyongchi],

[yangshik], [samgetang], ЩЩ [patchuk], [miyokkuk] va boshqa

koreys milliy taomlari kiradi. Bu realiyalami ba’zilarini o‘zbek tiliga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima

orqali bersa ham bo‘ladi. Masalan, [tokkuk] -

tovuq sho‘rva (“c-3 - tovuq”, - sho‘rva”) yoki “Ц-Л7Г [pulkogi] - “qovurma (qovurilgan gusht)” (“-

Ц-” - olov, o‘t, “Л7Г” - gusht) va boshqalar.

Yoki koreys milliy ovqatlanish odatini misol qilib oladigan bo‘lsak, xuddi bizning

xalqimizdagidek ovqatni dastavval yoshi katta kishilar boshlab berishadiva yoshi ulug‘lar

dasturxondan turib ketmasdan yoshlar turib ketsa, odobsizlik sanaladi. ' Dasturxonda esa 5P-

^t[chotharak]- ovqatlanish tayochalari albatta boiishi shart hamda koreys xalqi ana shu

tayoqchalardan

foydalanib ovqatlanishadi. Koreys xalqida

[miyokkuk] ya’ni “dengiz

karamidan qilingan sho‘rva” boiib, ushbu ovqat bilan bog‘liq turli irimlari ham bor. Xuddi o‘zbek

xalqidagi kabi tuqqan ayol uchun alohida ovqat pishirib beriladi. O‘zbek xalqi atala taomini

pishirib bersa, koreys xalqi □|<^[miyokkuk] pishirib beradi. Koreys xalqi □|^^[miyokkuk]ni

imtihon

²⁴Ли МСн Бак. Чедес не бывает. “Узбекистан”, Ташкент,-2009, с.43. 20] ni-

oldidan yoshlar istemol qilishmaydi. Agar istemol qilishsa “imtihondan yiqilamiz” deb o‘ylashadi. Chunki bu ovqat dengiz karamining bargidan tayyorlangani uchun juda silliq va yumshoq bo‘ladi. Dengiz karamining barglari toyinchoq bo‘lganligi uchun ham sirpanib yiqilgandek, imtihonda ham “omadi kelmaydi” degan mazmunda shunday irim qilishadi. Shuning uchun ham koreys xalqida imtihondan yiqilsa “*] iborasini ishlatishadi. Masalan:

<£^7} *|\+ «i

Yon Su o‘tgansafar imtihondan yiqildi.

P1

- Minsu imtihon topshirmoqchi bo‘lsang,

miyokkuk yema! (*buyerde*

&Effmiyokkugil mokda} o‘z ma’nosida)

-(tokdan tayyorlangan sho‘rva ichmoq) - bir yoshga ulg‘aymoq. Koreys

xalqida inson bir yoshga ulg‘aysa, ushbu iboradan foydalanishadi.

“Mojiza sodir bo‘lmasdi” asaridan olingan ushbu parchada ham koreys xalqiga

xos milliy taomlarining tarjimasini tarjimon quyidagicha bergan:

0 *‘zbekcha tarjimada:*

“Bu paytlarda onam meva sotmay qoygan, turli shakldagi loviyali kulcha

nonlar yopib, bozor chekkasida sotishni boshlagan edi”²⁵*Ruscha*

tarjimada:

“Это было в те времена, когда мать перестала торговать фруктами, и начала выпекать хлебцы с фасолью в формочках и продавать их на углу рынка” .

Asliyatda:

2.3. Realiyalarva ularni tarjimada qayta yaratishning o'ziga xos

xususiyatlari

Realiyalar va milliy o'ziga xoslikni ifodalovchi so'zlarni badiiy tarjimada qayta yaratish muammolarini o'rganishdan oldin, tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan realiyalarning umumiy klassifikatsiyasi, milliy va mahalliy o'ziga xosliklarni ifodalovchi so'zlarga qanday leksik birliklarni kiritish mumkinligini jiddiy o'rganishga to'g'ri keladi. Bu masala nazarimizda bolgar olimlari S. Vлахov va S. Florinlarning yuqorida tilga olingan "Непереводимое в переводе" va I.K.Mirzaevning "Слова реалии и вопросы художественного перевода" kitobida atroflicha va chuqur o'rganilgan. S.Vлахov va S.Florinlar o'z dissertatsiyalarida realiyalarga predmetlik tushunchasini ifodalash nuqtayi- nazaridan mahalliy sharoitga, tarixiy davrlarga mansubligi jihatdan yondashib klassifikatsiya qilishni taklif qiladi. Ular predmetlik belgisiga muvofiq tushunchalarni ifodalovchi realiyalarni katta guruhlariga bo'lishadi:

1. Geografik va etnografik tushunchalarni ifodalovchi tushunchalar.

a) geografik tushunchalarni ifodalovchi realiyalarga fizik geografiyaning ob'ektlarini ifodalovchining tushunchalarini kiritadi

b) inson faoliyati bilan bog'liq bo'lgan geografiyaning ob'ektlarini ifodalovchi tushunchalar

v) endemik tushunchalarni ifodalovchi so'zlar

Olimlarning ta'kidlashlaricha geografik tushunchalarni ifodalovchi botanika, geografiya, zoogeografiya, poleogeografiyaga oid tushunchalar terminlarga yaqin turadi va ular orasidagi chegarani aniq belgilash mumkin emas.

Bunday tushunchalarni tarjimada berishda tarjimondan lug'atlarga, ensiklopediyalarga qarash, tushuncha ifodalovchi bu so'zni tarjima tilida keng yoki tor doirada tarqalganlik darajasi, so'z ifodalovchi koloritni, kontekstni chuqur o'rganish talab qilinadi.

2. Etnografik realiyalar ham o'z navbatida quyidagi kichik guruhlariga bo'linadi:

I. Maishiy turmush tushunchalarini ifodalovchi realiyalar:

a) oziq-ovqat, ichimlik, ommaviy ovqatlanish korxonalarini nomlarini ifodalovchi tushunchalar: shi, cheburek, pirog, spagetti, qimiz, bo'za, sidr, choyxona, taverna, bistro, hammom, sauna, sake, # [sul] (koreys arog'i), ^ *1 kimchi, и] wj«]- pibimpap, va boshqalar

b) kiyimlar, poyafzal turlari, bosh kiyimlari nomlarini ifodalovchi tushunchalar: *[hanbokj-koreys milliy kiyimi (ayollarni [hanbogi [2:Jzjjchogori va chimadan iborat bo'ladi, erkakalarni [Jhanbogi [2:J1 ?J]chogori va [ʰhː] pajidan iborat bo'ladi), [chogorij-hanbokning ustki qismi(erkaklarniki belni pastigacha uzunlikda bo 'Isa, ayollarniki ko'krakning pastida turadigan uzunlikda b□adi), £/of [chima]-koreys milliy yubkasi, JI-m-£1 [komushin]-koreys ayollari kyadigan milliy oq kiyim, ЧИМШИ [myonsapoj-koreys kelinchagi oq fatasi, [satkot]- bambukdan yasalgan shlyapa va boshqalar;*

v) turar joy, uy jihozlari (mebel) idishlar nomini ifodalovchi tushunchalar: *[sapchak]-to'qilgan eshik tabaqasi, [mokchib]-bosh tagiga q□iladigan yostiq, [mongsokj-poxol tushak, [pakaji]-yarim quriltilgan qovoqdan va yog'ochdan yasalgan cho 'mich, [sujo]- koreys milliy qoshig'i va cho'pchalari, -BIII[ondol]-issiq pol, Of-zH-S- [aretmok]-koreys xonadonlaridagi polhing eng issiq joyi, [tvvetmaru]-koreys xonadonlaridagi usti yopiq, yog'och polli ayvoncha, HII7II[pige]- o 'zbeklarnikiga o'xshagan yostiqva boshqalar;*

g) transport vositalari va ularning haydovchilari nomini ifodalovchi tushunchalar: *7\^[kama]- Koreyada qadimda zodogonlar foydalanadigan transport vositasi (oldindan ikki kishi, orqadan ikki kishi ko'tarib yuradigan qurilma), aravava boshqalar;*

II. Mehnat faoliyatini ifodalovchi tushunchalar:

a) mehnatkashlar: peredovik, udamik, brigadir, tabelshik, fermer, konsert, dvomik
 b) mehnat qurollari nomini ifodalovchi tushunchalar: *]7fl/c/wgey (Koreyscha milliy yelkada yuk kutarib yurish uchun maxsus moslama), ^k[nat] fkoreys xalqi sholi, bug 'doy o'rimi mavsumida foydalanadiga katta o'roq)va boshqalar;

v) mehnat tashkilotlari nomlarini ifodalovchi tushunchalar: kolxoz, rancho, latifundiya, glavka, agrokompleks, gildiya, korxon

III. San 'at va madaniyatga oid tushunchalar:

a) musiqi va raqs nomlari:
kazachok, gopak, lezginka, tarantella, tanovor, polka, ^A>-i-s^ol-[samu]nori]-milliy kuyi,
[puchichum]- (yelpig'ichli raqs),

^o}^l [arirang]-milliy qo'shig'i va b.

b) musiqi asboblarini ifodalovchi tushunchalar: balalayka, gitara, tamtam, nay,
g'ijjak, dutor, ^rq[kve], **III**[puk]- baraban, [^][changu], \$ [ching],

[kvengkvvari] va boshqalar;

v) folklorga oid tushunchalar: saga, ^Al[shi]-she'r, **II**[^][sokdam]-maqol, #[chum]-raqs, [^]2}-
[jlhva]-ertak ([^]-[ilsa], ⁷#[kidam]), ⁱ1[>]1 [sosashi]
(ⁱ1-ⁱ1 [sashi]), qasida, g'azal, latifa, yalla

g) teatrga oid tushunchalar: [^][yongikj-teatr, -r-cfl[mude]-sahna,
4[mak]-, yfl-r-[peu]-rol, [^][immu], [kike]-sahnalashtiruvch rejissiyor, Я[kikbon]-tomoshabin,
va boshqalar;

d) san'atga oid narsalar nomini ifodalovchi tushunchalar: ikebana, sino, makondo,
chinte, halishe, [^]7] [akki]- musiqi asbobi, 7|⁻^[kasu]-qo'shiqchi, 7>T-7l'[chakokka]-sozanda,
7]-H[kayo]- koreys milliy qo'shig'i va boshqalar;

d) san'atga oid narsalar nomini ifodalovchi tushunchalar: ikebana, sino,
makondo, chinte, halishe, [^]7|[akki]- musiqi asbobi, 7|-4i[kasu]-qo'shiqchi,

X|⁻7|-[chakokka]-sozanda, 7(-fi.[kayo]- koreys milliy qo'shig'i va boshqalar;

e)

ijro etuvchilar nomini ifodalovchi tushunchalar: -x-^ol[muhve], 7 (-[muyonga], ⁻ij-

[mudang], □/#7(-[misulga], -§-[^]7|-[imakka], 2fA|-[aksa],

*[^]7|-[chakkokka], trubadur, ohin, baxshi, kobzar va boshqalar;

j) urf-odatlar va marosimlarlarni ifodalovchi tushunchalar: AII[^]A|

[sesikshi]-kelin salom, 7[^][kyoronshik]-to'y vaboshqalar;

z) bayramlar va xalq o'yinlarini ifodalovchi tushunchalar: S s[myongchol]-bayram, Af]o][sehi]-yangi yil, ^^[chusok]-hosil bayrami; qurbon hayit, chillak

i) mifologiyaga oid tushunchalar: farishta, ^-^[tangun], yalmog'iz
kampir, uchar gilam;

k) diniy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar: lama, o'ja, abbat, shaman, bonza, gugenot, darvish, haj, machit, pogoda, kostel, sinagoga, hoch, 7|^in.JE.[kidokkyodo]-xristian, ||liL[pulkyo]-buddizm, -^Л-Црисбо], Н-Е|-[pulta]-,

f|i7|-[chongkyodo]-ruhoniyy, ^L=|[sunyo], Д£| [kyohve]-ibodat, -^^[songdang], ^^[songjon], ^^[shinjonj-xudo, s)|o|-[peha]-hazrat, 0||HH[yebe]-ibodat va boshqalar;

1) taqvim sanalarini ifodalovchi tushunchalar: %^hD|-I^[changmachol]-
yomg'ir mavsumi, c^f^[yorimchol]-yoz chillasi, 7^^[kyoulchol]-qish *
chillasi, vayshak, saraton, savr, qish chillasi, javzo

2. Etnik ob'ektlarni ifodalovchi tushunchalar:

a) etnonimlar: apachi, bantu, kazak, bask, turk

b) hazil va kinoya ma'nosidagi millatni ifodalovchi laqablar: kacap, hohol, bosh, fric, gringo, yanki

v) yashash joyga mansub aholi nomlari: taraskon(lik), gobrova(lik), overn(lik), vodiy(lik), ^^^[migugin], [hangugin], ^1#^[sourin] va boshqalar;

3. O'lchov vapul birliklarini ifodalovchi tushunchalar:

a) og'irlik o'lchovlari: arshin, fut, sajen, yard, pud, botmon, akr, yarpan, qadoq, chorak, -f: (pun)-0.375g, (ton)3.75g, ^ (nyang)-37.5g, 0 (кып)-600g, £ (kuan)-3.75kg, ^ (du)-16kg, ^ (hop)-150-180.39ml, ^ (dyak)-15g, 4 (chak)-18.039ml, - #■ (som)-1 80.39ml, s" (mal)-18.039ml, III(tve)-1.8039ml

b) pul birliklari: lev, rubl, kopeyka, frank, santim, dinor, talant, luidor, sulkavoy, chaqa, miri, chervonec, 41, %,

IV. Ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni ifodalovchi realiyalar:

1. Administrativ-hududiy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar:

a) hududiy-boshqamv tushunchasini ifodalovchi birliklar: gubemya, departament,

kanton, voevodstvo, tuman, viloyat, ^SJ⁵L[vangdo]-viloyat,

[vangjo]-tuman, afl [chibe]-ovul,

[putongnyong]-respublika,

b) aholi turar joylari nomlarini ifodalovchi tushunchalar: ovul, stansiya, mahalla, daha, qishloq ^A][shi], ^Al#[shigol]-qishloq, £^J][toshi]-shahar;

v) aholi punktining ma'lum qismini ifodalovchi tushunchalar: arrondisselean, kreml, agora, ichkari, tashqari, hovli, ayvon, THI, *]-],
^EHo^b□[tejangnimj-vitse-prezident, **U'ëU** [kyongyongja] Ё'Нгпбoshlig'i, X|H|o]
[chibein]-xodim, §•£!■ [changguan-j-xizmatchi];

3. Ijtimoiy-siyosiy hayotga mansub tushunchalami ifodalovchi so'zlar:

b) vatanparvarlik va ijtimoiy harakat nomlari, vakillarini ifodalovchi
so'zlar: partizan-fr[^]CH **partizan** otryadining jangchisi

g) unvon, daraja, titul (mansab)ni, murojaat shakllarini ifodalovchi so'zlar: bakalavr, magistr, agreje, knyaz, shahzoda, graf, baron, gercog, lord, syer, madam, miss, gerr, 0|f|n|-[ajumrna], 0|-7|-M|[agashi], 0|-7:-jM|[ajoshi],

III|o|-[peba], Y[sonsengnim], JH[^] □[kyosunim], £ Y[sonnim] vaboshqalar;

d) muassasalar nomini ifodalovchi so'zlar: obloko, zags, norkompros, hokimiyat

e) o'quv yurtlari, madaniyat muassasalari nomlarini ifodalovchi so'zlar: o'rta maktab, kollej, litsey, madrasa, tehnikum, i-§-°}-JIL[chodinghakyol],

ZL-§o|-i2-[kodinghakyol], £j-HL[hakkyol], # И[pulhakkyol], CH*[JiL[tehakkyol],

j) irq, toifa va ularga mansub kishilar nomini ifodalovchi so'zlar: dvoryan, meshchan, yunker, brahman, vayshiy, samuray, barin, mujik, faqir, (лр^риГриiainI, -т-XfTpuial, -^-[pul, XH-j^TchesanI - boy, zodogon), fpipi ГРПППППП,

gjAjIPI [yongsemiml, _____ [chusotikchal, 7|-E.7||-g-rkadikyekim1 _____ -

kambag'al), fl[^]fkvechok] - oqsuyak, ±|[shve] - avom, (-g? rkongmuvonl,£!-•£-E]

rkvankongnil, _____ [yokuonl - amaldor), _____ Tnongbul,

[soiangnong], -^-т-т¹rnonggun] - dehqon), [changsekl, 7|#-g- rkisulkongl - hunarmand),

[higen], ИJ[^]. [negiro] - negr),

[hindukyo], ^X|-

[shinja] - hindu;

z) toifaga oid belgi va ramzlar: beshyulduz, yarim oy, yunon djek

4. Harbiy tushunchalami ifodalovchi realiyalar:

a) qism nomini bildiruvchi soʻzlar: legion, falanga, oʻrda, legiya, kogorta, lashkar, qoʻrboshL -^CH[pude]-, i^Cf[[kimde], **III III** [pyongnyok] -qoʻshin

b) qurol-yaroqni ifodalovchi soʻzlar: arbalet, arkebuza, mushket, yatagan, fau, katyusha, hanjar, stilet, finka, H|-O|f|^ [raipiljong], ^i#[sonjojong], ±#[sojong] - miltiq, -§[kung], fj^hval] - kamon, ^^[tanal], -^A(--g-[tusaum], \$j-^[hvasal], #[hval] - oʻq, ^[jang], ^^[chonggom], 5#[chaksal], £j-g[changpyok], M^[popyong], -2-Ai[[kunse] - nayza, £-§-[tokong], JE{J[toshin], -^-^[muryok], EhJE.[tando], **II-7ē**[mokkom] - xanjar, ^^[tanyalc], ^ 7] [pyongi], -r-7][muge] - oʻq dori, ^JL#[pohomul], U₀^v5.-i-[pangomul], #[chapyomul] - qalqon va boshqalar

g) harbiy hizmatchilar nomlarini ifodalovchi soʻzlar: ataman, yasavul, oʻnboshi, yuzboshi, sardor, lashkarboshi, praporshik, [tejang], [chehvekuan], ^ [saryongkuan] - **qoʻmondon**, [yukkun], ⁷1 **III**^[chihvekuan], •A t] [yondejang], -f-^[pujang], ^^[tanjang], **A***] [kakha] - **sarkarda**, [chongve] - leytenant, [chunjang] - **general- leytenant**, ^^[sojang]- **general-mayyor**, ^^[chunjang] - **general-polkovnik**, [changkuan], ^^[changgun], [changsong] -**general**;

Bolgar olimlari realiyalami mahalliy shart-sharoitlarga koʻra klassifikatsiya qilar ekanlar yuqorida nomlari keltirilgan tushunchalami muayyan millatga mansubligi, ulaming boshqa tillarga oʻgirishdagi xususiyatlari nuqtayi nazaridan tasnif qilinishini alohida taʼkidlaydilar. Shunga koʻra, ular realiyalami bir til qobigʻida muayyan xalqqa, territoriyaga mansub realiyalar va tarjima tillarida ishtirokiga koʻra ichki va tashqi realiyalarga kirib borishi, keng ishlatilishiga koʻra ularni milliy, lokal, mikrolokal va internatsional realiyalarga ajratish mumkin.

Milliy realiyalar odatda faqat asliyat tiliga mansub boigan tushunchalami ifodalaydi. Masalan 7]-π} [kama] old tomondan ikki kishi, orqa tomondan ikki kishi koʻtarib yuradigan koreys zodogonlarining milliy transport vositasini

anglatadi. Shu jihatlari bilan ular bir millat yashaydigan territoriyaning maʼlum bir boMagida yashovchi aholining oʻziga xos tushunchasi boʻlsa, ular lokal, mikrolokal, harakterga ega

bo'ladilar. Aynan mana shunday realiyalar tarjimada asliyat tilidagi bu tushunchani teran anglab olishlikni, shu joyga xos milliy, tarixiy, ijtimoiy-siyosiy voqeliklardan yaxshi xabardor bo'lishlikni talab qiladi.

O'zbekcha tarjimada:

“U pastor bilan do‘stlashib qoldi va tez-tez koreyscha shashka o‘ynardi. Ushbu cherkovda chiqintirilganidan so'ng bir hafta o‘tgach, u xoirjam vafot etdi.”²⁶

Ruscha tarjimasi:

“Он подружился с пастором и часто играл с ним в корейские шашки”²⁶

Asliyatda:

^7} Щл ад o]

ZLZ\7]1 ^

Internatsional realiyalar ijtimoiy, siyosiy, madaniy aloqalar tufayli boshqa tillarga o‘tib qolgan so‘zlarni ifodalaydi. Ular bunday holda ham milliy, mahalliy koloritlarini saqlab qolishligi bilan harakterlanadi. Masalan, inglizcha *cowboy*- aslida "*otliq bola*" degan ma'noni anglatadi. Hozirgi paytda bu so‘zlar ko‘pgina tillarga "*kovboy*" shaklida o‘tib, "*qo‘rquv bilmas*", "*avanturist*" - ".*sarguzasht ishqibozi*" sifatida o‘tgan. Ispancha "*sombrero*" - oddiy shlyapa, bosh kiyimini ifodalovchi lokal realiya va u bizning tilimizga "*girdliri keng shlyapa*" ma'nosida o‘tib intematsionallashgan.

Ijtimoiy hayotning muayyan davriga xos realiyalar: zamonaviy va tarixiy realiyalarga bo‘lib o‘rganiladi. Shunga ko‘ra badiiy asar tarjimasida bu faktor tarjimondan realiya ifodalagan tarixiy-arxaik ma'noni yaxshi bilishlikni talab qiladi. Ko‘pgina tarixiy realiyalar bizning davrimizga kelib arxaizmlarga aylanib qolgan. Masalan: ruscha - pomeschik, zemstvo, o‘zbekcha - batral, qirol, quloq so‘zlari

Asarda keltirilgan quyidagi parchada asar qahramonining o‘tmishi bilan birgalikda koreyaning o‘sha paytdagi ijtimoiy ahvoli haqida ham axborot beriladi:

Tarjimada:

“O‘shanda aroq tayyorlaganda qoladigan don qoldiqlari yagona taomimiz edi - ular eng arzon taomlar sanalardi. Aslida bu bug‘doydan alkogolli ichimlik siqib olingach, qoladian don

---

²⁶ Li Myon Bak. Mojiza sodir bo‘lmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. O‘zbekiston, NMIU, Evvhan nashriyoti, 2009, o‘zb. b.40

tuppasi edi”.²⁷

Ruscha tarjimada:

“Тогда мы питались одними зерновыми остатками после приготовления водки, это было самой дешевой едой. То есть, это были остатки от зерна, после того, как из них приготавливали алкогольный напиток» [42]

Asliyatda:

л ^r-t- nVl-nfl ^ 1 &o]

Tarjimashunoslikda zamonaviyva tarixiy realiyalarni aks ettirishda asliyat mansub boʻlgan mamlakatga xos tarixiy davrlarni, muhim ijtimoiy-siyosiy voqealarni, adabiy oqimlar, muallifning qaysi oqimga mansubligini bilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, oʻzbek adabiyotidan biror xorijiy tilga tarjimaga qoʻl urgan tarjimon oʻzbek xalqining ijtimoiy-siyosiy tushunchalarini

- 1) IX-X asrlardan boshlab Oʻrta Osiyo Rossiya tomonidan bosib olingungacha boʻlgan davr
- 2) Sobiq SSR davrida vujudga kelgan realiyalar
- 3) Oʻzbekiston mustaqillikka erishgandan keyingi davrda tilimizdagi ichki va tashqi realiyalar nuqtayi nazardan oʻrganishlari mumkin.

Bolgar olimlari zamonaviy realiyalarni tasnif qilar ekanlar, ularni tanish va notanish realiyalarga boʻlib oʻrganishni taklif qiladi.

Darhaqiqat iqtisodiy, madaniy, siyosiy aloqalar tufayli tilimizga kirib kelgan juda koʻp inglizcha, ruscha, fransuzcha va hokazo realiyalar allaqachon oʻzlashtirilgan soʻzlarga, yaʼni lugʻat tarkibimizdan mustahkam oʻrin olgan soʻzlarga aylanib qolgan. Masalan:

Inglizcha - sir, miss, goodbye, hello:

Nemischa - biznes, biznesmen:

Fransuzcha - bonjour, madam, madmazel, fiakr, pamidor, kupe, fermer:

Ruscha - soldat, kurtka, stakan, prujina, odeyal kabi soʻzlar barcha oʻzbeklarga tushunarli boigan tanish leksikaga aylanib ketgan. Vaholanki, yaqindan beri tilimizga kirib kelgan diler,

---

²⁷ Li Myon Bak. Mijiza sodir bmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. Uzbekiston, NMIU, Ewhan nashriyoti, 2009, zb. b.42.

menejer, marketing, grinhol va hokazo soʻzlar notanish soʻzlar sifatida barchaga tushunarli boʻlmasligi mumkin.

Realiyalar klassifikatsiyasini chuqur oʻrgangan surxondaryolik olim

I. K.Mirzayev bolgar olimlarining fikriga qoʻshilgan holda xorijiy matbuot organlari nomlarini L.Humanite, "Figaro" "Revue de Dieu - Monde"va xalq anʼanalari, urf-odatlar, arxitektura yodgorliklari, maydon nomlarini, frazeologizmlarda ifodalagan xos maʼno birliklarni ham realiyalar sifatida oʻrganishni taklif qiladi.

Realiyalardan koʻproq atamalarga (terminlarga) yaqin turuvchi bu soʻzlarni aslyatdan rus tiliga 1) *traskripsiya va transliteratsiya* 2) *rus tilida mavjud, ana shunday maʼnoli soʻzlar orqali tarjimada berilishini* kuzatishimiz mumkin.

Realiya (lotincha: realis- moddiy, ashyoviy maʼnosini anglatadi)-maMum bir mamlakat, xalqning tarixi, madaniyati, moddiy-maishiy hayoti, turmush tarzi, aqidalari, bayramlari va sh.k.ga bogʻliq predmet, tushuncha va hodisalar. Odatda, agar shunday nomlash lozim boʻlsa, bunday xos soʻzlar - realiyalar boshqa mamlakat yoki millatda uchramaydi. Realiyalar deyilganda, ana shunday betakror predmet, tushuncha va xodisalami oʻzida ifoda etgan soʻz va s^oz birikmalar tushuniladi. Frazeologizmlar, maqollar, matallar va sh.k.lar realiyalar hisoblanadi. Tarjimashunoslar S.Vlaxov va C.Florin klassifikatsiyasi buyicha 4 tipdagi realiyalar mavjud:

1. Mahalliy joy, iqlim,sharoit xususiyatini anglatuvchi ju^orofiy realiyalar;
2. Ma'lum milliy guruh nomi va laqabini anglatuvchi etnografik realiyalar;
3. Mifologik va folklorga xos realiyalar;
4. Maishiy, hayotiy realiyalar (ozuq-ovqat, kiyim-bosh, uy-joy, mehnat qurollari, idish- tovoq, transpor vositalari, musiqa asboblari, oʻyin raqslar, pul va boshqa oʻlchov birliklari).

Ijtimoiy-tarixiy voqea-hodisalami anglatuvchi xos soʻzlar, maʼmuriy boʻlinish, tashkilot va muassasalarning nomi, turli unvon, darajalar va lavozimlarni anglatuvchi xos soʻzlar, harbiy liboslar, qurollar va shu kabilar.

K^orib turganimizdek, realiyalar makon va zamonga xos soʻzlardir. Shu bois tarjimashunoslar Irji Liviy, Qaybulloh as-Salom *realiyalar* mahalliy, "*tarixiy koloritlar*" deb ham ataydi. Darhaqiqat, realiyalar adabiyot asarlarida mahalliy va tarixiy koloritni oʻzida

ifodalaydi. Bu holat tarjima qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi.

5. Vlixov, S. Florin klassifikatsiyasining birinchi va t

Uchinchi poz

Ulgan realiyalar - xos s

Ulgan tilidagi vazifasiga k

yo'li bilan o'girilib, o'zida umuminsoniy ma'no tashiydi. Rus va boshqa tillarga, jumladan, o'zbek tiliga kirib kelgan *“shtatlar”*, *“deputat”*, *“speaker”* kabi so'zlar realiyalardir. Asliyatda uchraydigan boshqa xos so'zlar tarjimada funksional tarzda, ya'ni badiiy asar kontekstidagi funksional vazifasiga mos ravishda tarjima qilinadi.

Taniqli rus tarjimashunosi A.V.Fyodorov ta'kidlaganidek, “Tarjima asarida tasvirlangan voqe'likni bilish” realiyalarni to'laqonli tarjima qilishning asosiy shartidir. Sababi, tarjimani o'rab turgan muhitda bu tushuncha yoxud so'zlar umuman yo'q bo'lishi mumkin.

Realialami tarjima qilishning quyidagi keng tarqalgan usullari mavjud:

1. To'liq va qisman transliteratsiya qilish. Bu usulda asliyat tilidagi so'z va tushuncha tarjima asariga harfma-harf ko'chirib o'tkaziladi. Masalan: inglizcha *“pudding”* ruscha *“nydunz”*, koreys tilidagi *“&III-”* o'zbek tiliga ham *“hanbok”*, yoki ingliz tilidagi *“ice cream”* koreys tiliga *“*}*^ [aiskrem]*, *“cake”* - *“*}3.” [keyk]* - tort, shuningdek rus tilidagi *“pyчка”* so'zi o'zbek tilida ham *“pyчка”*, ingliz tilidagi *“pen”* - *“pyчка”* so'zi koreys tilida ham *“%d” [pen]*, *“weddingparty”* - *“*?-/# [weddingpate]* (nikoh to'y bazmi) tarzida o'tgan.

Qisman transliteratsiya qilinganida asliyatdagi so'zning o'zagi ishlatilib, o'zlashtirma so'z hosil qilinadi. Masalan, chex tilidagi *“kalthoty”* so'zi ruschaga *колготку* tarzida o'giriladi.

2. Tarjimada asliyat tiliga o'z ma'nosi va funksiyasi yaqin bo'lgan yangi so'zlarni yaratish. Masalan: inglizcha *“skyscraper”* so'zi rus tiliga *“небоскреб”* tarzida tarjima qilingan.

3. Asliyat tilidagi xos so'zlarning tarjima qilinayotgan tildagi sinonimini topish. Masalan: nemischa *“haupnnann”* rus tiliga *“kanuman”* tarzida tarjima qilinadi. Koreys tilidagi *“dj-7]-#}”* so'zi ishlatiladigan o'rinda o'zbek xalqida *“opa”*, *“yanga”*, *“kelinoyi”*, *“singlim”* kabi o'zbek xalqiga xos so'zlar bilan tarjima qilinsa asliyat mazmuniga putur yetishi yoki voqeaning ta'sir darajasiga ziyon keltirishi mumkin. Shuning uchun asliyat tilada ifodalangan hodisaning ta'sir doirasiga zarar yetkazishi mumkin. *“^AJ III”* - *“yangi yil”*, *“-f-”* - *“1 pud”*,

- *“hovuch”*, *“yelpig‘ichli raqs” (koreys milliy raqsi) “7}’-£■*
4t*] sf⁰ / - “yaxshi so‘zga ilon inidan chiqar, yomon so‘zga
pichoq qinidan chiqar” yoxud “Nima eksang, shuni o‘rasan”, “7j7}

У- *}}7} Jizj- “ хоть ростом и мал, да разве меньше
трехлетнего ребенка?” - “Aql yoshda emas - boshda” va sh.k. kabi muqobil varianti
tanlanib tarjima qilinadi.

4. Tasviriy - izohlash usuli esa asliyatdagi xos so‘z tarjima qilinayotganda bir necha so‘z bilan izohlanadi. Masalan: rus tilidagi *“yxa”* ingliz tiliga *“fish soup” (балюц иуурва)* tarzida tarjima qilinadi. Bu usul qo‘mlanilganida tasvirlash, izohlash uchun ishlatiladigan so‘zlar matnda realiya so‘zdan keyin beriladi. Yoki realiya satr ostida snoska tarzida keltiriladi.

«chusok (oy taqvim
bo ‘yicha 15 avgust xotirlash kuni) Koreys milliy bayrami», “-

/tolchanji] - bola bir yoshga to‘lganda o‘tkaziladigan marosim, “‘Шя” -

“yangiyilnong birinchi kuni - 1-yanvar” “ftO”- “>hangilkoreys tili alifbosi,

J-Bji} <^7}III so‘zma-so‘z tarjimasi “Ayiқ tutadigandek
tutunni buruqsitmoq” iborasini ishlatishadi. Bu iboraning ma‘nosini tushunish uchun ovchi haqidagi quyidagi hikoyani keltirish lozim bo‘ladi.

“Bir mashxur ovchining beshta o‘g‘li bor edi. Kunlardan bir kun ovchining ikki o‘g‘li 2 bosh sigirlarini haydab o‘rmon tomon ketayotgan edi. Kattakon daraxt ag‘nab yo‘lni to‘sib qolgan ekan. Ular qoilaridagi o‘roq bilan shoxlarini

olib tashlay boshladi. Shu orada ular sigirning jon talvasasida mo‘raganini

eshitib qoladi. Qarashsa sigirlarini katta bir ayiq tishlab, o‘rmon toraon olib ketayabdi. Ayiq sigirlarni katta bir daraxtning kavagiga olib kirib ketadi... Shunday qilib o‘g‘illar nima qilishlarini bilmay otasini oldiga yugurishadi. Otasi o‘ylab turadi-da, *chang(nayza), nat(katta, sholi o‘rish uchun o‘roq), tokki (bolta)* kabi asboblarni va qurigan qalin taxta, quritilgan qalampir novdalari hamda pishiq arqon olib, o‘g‘illari bilan yo‘lga tushadi. Borib daraxtni atrofini ko‘zdan kechirib, daraxt kavagidan biroz tuynuk qoldirib, qolgan joyini taxta bilan yopib, arqon bilan ayiq chiqib ketolmaydigan qilib, yaxshilib mahkamlaydi. O‘g‘illariga olib kelgan asboblarni qoilariga olib, kavak yonida tayyor bo‘lib turishini aytadi va o‘zi olib

kelgan qalampir novdalaridan bir quchoq olib, ularni yoqadi va kavakdan tashlab yubordi.

Ovchining o'zini ham

ko‘zlari achishib, yo‘talib qoladi. Achchiq tutunga chiday olmagan ayiqlar

tuynikdan birin-ketin kallasini chiqara boshlaydi. Shuni kutib turgan ovchining o‘g‘illari esa ayiqlarni birin-ketin o‘ldiradi. U yerda 3 ta ayiq bor edi. Qariya ovchining oilasi sigirlarini yo‘qotishgan bo‘lsada, juda xursand edi. Chunki ular qo‘lga kiritgan o‘ljaning puliga ikki bosh sigir sotib olgandan keyin ham ancha pul ortib qolar edi. Shunday qilib, ovchining tadbirkorligi tufayli hammasi yaxshilik bilan tugaydi”¹.

Bugungi kunda esa bu iboraning ishlatilish sababi, pechga olov yoqqanda chiqadigan achchiq tutunga chidab bo‘lmaslik nazarda tutiladi.

Tarjima amaliyotida, ayniqsa Sharq adabiyoti namunalarini tarjima qilishda, tarjimonlar asliyatdan tarjima matniga tarixiy, milliy, xususiyatlarga ega bo‘lgan so‘zlarni tarjimasiz ko‘chiradi. Odatda bu suhbatdoshga murojaat qilishda ishlatiladigan so‘zlardir. Masalan: ozarbayjon tilidagi *“aga”* - *“xo‘jayin”*, ⁴⁴*xala* - ⁴⁴*xola*, qozoq tilidagi *“xatin”* - *“xotin”*, *“aje”* - *“buvi”* va sh.k.

Bu usul tarjima asariga haddan ziyod ekzotik buyoq berib, tarjima asarining ma‘rifiy qiymatini oshirmaydi. Vaxolanki, tarjima qilinayotgan tilda milliy, tarixiy xususiyatlarga ega bo‘lgan bunday so‘zlarning muqobillari mavjud.

Xulosa qilib shuni ta‘kidlash joizki, milliy realiyalarni tarjimada ifodalanishini o‘rganish birinchidan badiiy asardagi milliy o‘ziga xosliklarni ifodalash usullarini aniqlab tarjimonlar uchun amaliy va nazariy bilimlarini takomillashtirishga yordam beradi, ikkinchidan, bilvosita va bevosita tarjima jarayonida qoiga kiritilgan boy tajribalarni umumlashtirishga, yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni aniqlab badiiy asarning g‘oyaviy mazmunini chuqurroq anglanishiga olib keladi.

¹(0| oj Al “Afy 0|0f7|”. Aj-§. Tfl-S-AK 1998 -“Ovchi haqida hikoyalar” kitobidan,

^§”.166-

168 “Tutunda tutilgan ayiq” qo‘lyozma.(С.Азамоватаржимасида)

Milliy realiyalarni tarjimada berishning eng samarador usuli transkripsiya va transliteratsiya bo‘lib, u originaldagi xos so‘zni to‘liqroq ifodalash imkonini beradi. Transliteratsiya usulidan odatda originaldagi milliy o‘ziga xos tushuncha ifodalaydigan ma’no tarjima tilida mavjud bo‘lmagan hollarda foydalaniladi.

Masalan, o‘lchov va hisob so‘zlariga oid ba’zi so‘zlami, masalan £ (*purt*)-

0. 375g, £ (*ton*)-3.75g, & (*nyang*)-37.5g, -B (*kbin*)-600g, III(*kuan*)-3.75kg,

(*du*)-16kg, B(*hop*)-150-180.39ml, ^ (*dyak*)-15g, III(*chak*)-18.039ml, £ (*som*)-

180.39ml, III(*mal*)-18.039ml, £l (*tve*)-1.8039ml b) pul birliklari: lev, rubl,

kopeyka, frank, santim, dinor, talant, luidor, snlkavoy, chaka, miri, chervonec,

g/, IIIE/kabilami tarjima tilida muqobili boimagan holda yoki bizga

ma’lum bo‘lgan rus tili orqali tilimizga kirib kelgan muqobil ekvevalentlari bo‘lmaganligi sababli transliteratsiya orqali berib, ularni matn ostida izohlash yoki yonidan izoh kiritishga majbur. Ayrim olimlar bunday so‘zlami internatsionallashgan leksika deb atab, ular tarjima tili boyligini oshirishga xizmat qilishligini alohida ta’kidlaydilar.

Realialami tarjimada ifodalagan stilistik funksiyasini to‘g‘ri ifodalashning muhim shartlaridan biri kontekstni to‘g‘ri tushunishdir. Chunki, realiyalar kontekstdagi funksiyasiga ko‘ra turlicha stilistik ma’nolarni anglatishi mumkin. Masalan, *Ernest Hemingueyning “Chol va dengiz”* (“*The old man and the sea*”)asaridan olingan ushbu parchaning tarjimasida inglizcha "fathom" - ruscha "morskaya sajen" so‘zini o‘zbekchaga "dengiz sarjini" deb to‘g‘ri berib, tarjimon iqtibosda "dengiz sarjiniga" iqtibos bermasdan, balkim "sarjin" so‘ziga iqtibos bergan va sarjin va dengiz sarjinlarining uzunlik o‘lchovlari farqli ekanligiga e’tibor bermagan tarjimon kitobxonga noto‘g‘ri tasavur uyg‘otgan.

Shuningdek, uzunlik o‘lchovi hisoblanmish "inch" - "dyuym" so‘zining kontekst orqali qandaydir o‘lchamni ifodalanishi tushunilsa ham, uni "bir tutam" deb o‘girilishi originalda ifodalangan 25,5 mm. uzunlik o‘lchovi haqida noto‘g‘ri tasavvurga olib kelgan. Ruscha va o‘zbekcha tarjimalarda "Yanki"

yutqazishi mumkin emas", "Klivilend Hindilari", "Detroit Yoibarslari" kabi

iboralar uchraydi. Ingliz kitobxonini bu atamalarni o‘qiganidanoq, gap beysbol komandalarining nomlari ekanligini anglaydi. Bunday inglizcha jummalarni tarjima orqali bergan rus tarjimoniga

ergashgan o'zbek tarjimoni ham iboralar anglatgan kontekstual ma'nodan uzoqlashib ketgan, natijada o'zbek kitobxoniga gap nima haqida ketayotganini qiyinchilik bilan anglashi mumkin.

O'zbek kitobxoniga "***Paxtakor***" yutipti!" deyilsa, darrov milliy futbol jamoasi haqida gap ketayotganligini tushunadi. Biroq, "***Yanki***" yutqazishi mumkin emas!" - deyilsa bu futbolmi, voleybolmi, beysbol jamoasimi noma'lum bo'lib qoladi. Shu sabab, inglizcha kontekstda qisqartirib berilgan ibora ma'nosini o'zbekchada so'z qo'shish yo'li bilan "***Yankilar***" beysbol jamoasi" deb o'girishga to'g'ri keladi.

Tarjimada ishlatilgan juda ko'p so'zlarning o'zbekcha muqobillari mavjud bo'lgani holda, ulaming ruscha ekvivalentlaridan foydalanilganligi bu o'zbek adabiy tilining so'z boyligini ko'paytirish uchun emas, balki adabiy til meyorlarini buzilishiga olib kelishi mumkin. Masalan: vilka, programma, morojennoe, sutka, salfetka, refrejerator, tormoz, buksir, turist va sh.k.

To'g'ri bunday so'zlar rus tilining ta'siri tufayli o'zbek kitobxonlariga harn tanish tushunchalarni ifodalaydi. Biroq, o'zbek adabiy tilida ular ifodalaydigan sanchqi, dastur, muzqaymoq, bir kun, qo'l sochiq, muzlatgich, to'xtatgich, sayyoh kabi leksik birliklar mavjud bo'lgani holda ruscha atamalarni ishlatish g'aliz tuyuladi. O'zbek tiliga rus tili orqali kirib kelgan va o'zbekcha ekvivalentlari mavjud bo'lmagan tushunchalarni ifodalovchi xos so'zlar mavjud. Tarjimon ularni hech qanday izohsiz transliteratsiya usulidan foydalanib o'zbekcha matnga kiritishga majbur. Masalan: Samsung, Hende, "Chungang ilbo" va h.

Asliyatda ifodalangan milliy realiyani tarjima tiliga tushunarli o'girish muammosi xorijiy muhit va shart-sharoitlarni kitobxon oldiga ochiq oydin jonlashtirish mas'uliyatim yuklaydi.

Biroq, transliteratsiya orqali berilgan so'z izohlanmasa, tushimtirilmasa, kitobxon tasvirlanayotgan voqea-hodisalar va so'zlar bayoniga tushunmay qoladi. Bu o'rinda transliteratsiya qilingan so'z kontekst ichida tasvirlanib tushuntirilishi, ma'nosi qavs ichida berilishi, yoki matn ostida izohlanishi mumkin. Bunday transliteratsiya asosli transliteratsiya deyiladi. Asosli transliteratsiya kitobxon tasavvurini boyitadi, nutq boyligini, dunyoqarashini kengaytiradi. Shunday qilib, realiyalar tarjima tilining boyishiga ham sabab bo'ladi. Bulaming barchasi asliyatda ifodalangan realiyalarni kitobxon ko'z oldida aynan jonlantiradigan ifoda vositalarini vujudga kelishiga yordam beradi. *Asliyatda:*

Tarjimada:

“Ertasiga Chong yana po‘stagimni qoqdi...”²⁸*Rnscha*

tarjimasida:

“Не следующий день чонг опять метал молнии”²⁹

O‘zbek kitobxonlari tasavvurida yuqorida qo‘llangan “po‘stagimni qoqdi” iborasi orqali rahbar va xodim o‘rtasidagi holat aniq va tiniq ko‘rsatib berilgan.

UCHINCHI BOB MILLIY KOLORIT VA TARJIMA MUAMMOLARI.

3.1. Badiiy asarning qiziga xos xarakterli xususiyatlari va ularni tarjimada berilishi.

Adabiyot xalqning hayotini aks ettirar ekan, uning ijtimoiy turraushdagi milliy va umuminsoniy jihatlarini badiiy ifodalashi tabiiy holdir. Olmon adabiyotshunos shoiri va olimi Yoxannes Robert Beher aytganidek, adabiyotning milliy mazmuni deganda, shubxasiz, adabiyotning millat oldida turgan tarixiy vazifalari, xalqning milliy manfaatlarini bilan bogliqligi tushuniladi.

Umuman olganda, adabiyot xalqning hayoti, kasb-kori, milliy xarakterini belgilaydi. Millat yoki xalqning milliy xususiyatlari abstrakt holdagi tushunchalar emas, balki konkret tarixiy davming, iqtisodiy-ijtimoiy tuzumning maxsulidir.

Milliylik-umummilliylikka (internatsionallikka) zid emas, umuminsoniylik esa milliylikni inkor qilmaydi. Qoyaviy-badiiy yetuk asarlarni o‘qiganimizda ularda ifodalangan milliylikni umuminsoniylikdan, shuningdek, umummilliylikni (internatsionallikni) milliylikdan ajratgan holda tasavvur qila olmaymiz. Chunki, bunday asarlarda milliylik va umummilliylik bir-biriga qattiq kirishib, yaxlitlik kasb etadi.

Ammo tor mahalliylik qobiqda burkangan milliylik milliy turmushning chinakam badiiy ifodasi bo‘la olmaydi: u umumbahariylik kasb eta olmaydi.

Shu sababli, aytish mumkinki, san'at asari qanchalik milliy bo‘lsa u shunchalik umummilliy hamdir.

Tarjimada milliylikni aks ettirish usullari haqida Sharq G‘arb olimlari ko‘plab tajribalar o‘tkazgan va turli qonun-qoidalar yaratgan bo‘lsalarda konkret asardagi milliy tushunchalarni

---

²⁸ Li Myon Bak. Mo‘jiza sodir bo‘lmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. O‘zbekiston, NMIU, Ewhan nashriyoti, 2009, o‘zb. b. 109.

²⁹ Ли Мён Бак. Чедес не бывает. Узбекистан”, Ташкент,-2009. с. 109.

❑girishda doimo aniq bir ko'rsatma berib b❑maydi.

Hozirgi Sharq tillaridan G'arb tillarida yoki aksincha qilingan tarjimalar tahlili jarayonida tarjimashunoslik fani oldida turgan muammolar, bir qator

turmush tarzida k plab o'xshashliklar b lishidan tashqari, ulaming san'atga, adabiyotga b lgan qarashlaridan ham uyg'unlikni sezish mumkin.

Atoqli qir z yozuvchisi Chingiz Aytmatovning "Jamila" nomli qissasida Jamilaning kiygan libosi-"chiy barqut chopon"- zbek tilida "chiy baxmal chopon" nemis tilida esa "eine gesteppte Velvetjacke", "eine gesteppte Wattejacke" tarzida  girilgan. Qirgizlarning issiq kunda mehmonga hech qanday savollarsiz bir kosada ayron tutishlari xolati tasvirlangan epizod tilga olingan "*kese*",-"*kosa*"-"*die Tasse*", "*cho 'ng kese ayron*" - "*katta kosadagi ayron*"-"*Eine Tasse Sauermilch*"shaklida aks ettirilgan.

Bu matndagi qir zlarning milliy ashyolari "*kasa*", "*ayron*", "*cho'pon*" s ziari  zbek tiliga aynan  kazilgan va  zbeklar uchun bu s zlar tushunarli.

Ammo nemislarda bu tushunchalar b lmagani uchun tarjima g'aliz chiqqan.Nemis kishisi ham qir zlarning bu jihatlari mohiyatini tezda anglab yetmaydi.

Fikrimizni isbotlash uchun "Jamila" qissasining  zbek va nemis tillariga qilingan tarjimalarini keltiramiz. Asarda tasvirlangan qirhiz xalqining milliy xayot tarzi unsurlari  zbekcha tarjimada aniqroq tushuniladi.Xuddi shu jixatlar esa nemischa tarjimada qusurli aks ettirilgan.Muallif asar qahramoni Jamilani, qishloq ayollari ichidan tanlagan.Qissa ham boshidan oxir qir z ovulida sodir b adi.Jamilaning kiygan libosi, mehmon kutishi, kundalik xayot tarziga oid tushunchalar  zbek xalqiga bir qadar tanish. Bu ikki xalqning kelib chiqishi, xalq-millat sifatida shakllanishi, asar yozilgan paytdagi har ikki millatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy ahvoli bir-biriga yaqin.

Qadim-qadimdan davom etib kelayotgan quda-andalik analari, umumiy bozor, mehnat vositalari va shakllarinig k plab oxhash tomonlari bor. Bulaming hammasi birgalikda xalqlarimizning urf-odati, manaviy qarashlarida umumiy  xshash tomonlarini yaratgan. Xuddi shuning uchun ham Chingiz Aytmatovning qissasida qalamga olingan voqealari  zbeklar uchun ham tushunarli. Ammo nemis va  zbek xalqlari bir-biridan tarixan va jug'rofiy olis masofada yashaydilar. Har bir millatning yashash tarzi, urf odatlari, qiziqishlari, mashg'ulotlari, ayniqsa tili va adabiyoti bir-biridan keskin farq qiladi. Bu esa tabiiyki, uy-r zgor buyumlari, oziq-ovqat turlari, liboslar, milliy an'analar, tafakkur tarzi kabi tushunchalami tarjima qilishda katta qiyinchiliklar tu diradi.

Har bir xalq  zining iqlim, ijtimoiy-tarixiy sharoitdan kelib chiqib x jalik

yuritadi. Chunonchi, nemis va inglizlarda qadimdan vinochilik, pivo tayyorlash, turli shirinlik tayyorlash, gʻisht va sutni qayta ishlash, oʻrmonchilik kabi mehanizmlar mavjud edi. Shuning uchun bu xalqlarda yuqorida aytilgan mehnat mashgʻulotlari ustuvor boʻlib, ularga alohida atamalar berilgan. Jumladan, pivo ichish uchun maxsus krajkalari, stakan turlari mavjud boʻlib, yarim litrgacha hajrada boʻlgan pivo idishi-krujkani "die Mass" deb ataladi. Pivoxonalar ham maxsus yertoʻlalarda tashkil etilib, doimiy mijozlar va hurmati mehmonlarga katta idishda "Mass"da pivo keltirilgan.

Nemis xalqining har bir fuqorosiga tushunarli boʻlgan bu jihatlar boshqa xalqlarga ayniqsa sharq xalqlariga nomaʼlum. Qiziq shuki, Oʻzbekda pivo quyilishi lozim boʻlgan chivinchoq idish-"der Krug" yoki "die Mass" atamasining muqobili ham yoʻq. Biroq, bizga ruslarning "krujka", "stakan" sozlari ancha zamonlardan buyon tushunarli bolib qolgan va tarjimada ham shu soʻzlardan foydalanilsa baholi qudratlik kasb etadi.

Oʻzbek xalqi esa, qadim-qadimdan paxtasi, ipagi, qorakoʻl terisi, poyafzal va liboslar tayyorlash, xattotlik sanʼati bilan maʼlum va mashhur edi.

Oʻzbekning har biri uchun paxtakorlik sanʼati qadri. Ayniqsa, kuzda paxta hosilini yoʻqin-sochinli kunlarga qolmay terib olishda butun xalq, yoshu-qari, ziyoliyu-ishchilar paxtakorga yordamga keladi. Shu kezlarda talabalar qishni tixtatib, dalaga-xasharga chiqishi, zavod ishchilari maxsulot chiqarishni tixtatib, paxta terimiga chiqishi qirkoʻzlar, qozoqlar uchun ham tushunarli boʻlsa-da, har- ishni Oʻz vaqtida va mutaxassis kishi tomonidan bajarishi lozimligiga Oʻrgangan yevropalikka buni qanday tushuntirish mumkin!

Paxtadan va chigitdan tayyorlangan buyumlar, oziq-ovqat maxsulotlari, xayvonlar uchun ozuqa va hatto harbiy sohada qoʻllaniladigan paxta chiqindilarining nomi bizlarga yaxshi tanish. Lekin, yurtida paxta boʻlmaydigan rus, ingliz yolci nemischa boʻza, bozapichoq, chigit, tola, koʻrak, kaksak, pilla, ipak qurtining daxasi va xokozo soʻzlarning manisini qay tarzda yetkazish mumkin! Turgan gapki, ular ipak qurti yetishtirish mashaqqatli mehnatligi, koʻrak bilan kaksak Oʻrtasida ham katta farq borligini anglamaydilar.

Oʻzbek xalqinig eng yaxshi odatlaridan biri mehmondorchilikdir.

Albatta, mehmon, mehmondorchilik tushunchasi barcha xalqlar uchun xosdir. Ammo, bu xol turli xalqlarda turlicha namoyon boʻladi. Buni esa xatto soʻzning yasashida ham koʻrish mumkin: Masalan, ruslarda bu atama "gostepriimstvo" shaklida yoziladi va "gost" (mehmon) va

"prinimat" (qabul qilmoq) soʻzlaridan tashkil topgan. Nemislarda esa, "die Gastfreundschaft" soʻzi "der Gast" va "die Freundschaft" (mehmon va dostlik) soʻzlaridan tashkil topgan qoʻshma ot boshlab, oʻzbek tilidagi mehmondoʻstlik atamasiga aynan mos boshlab, til paralilizmini xosil qilgan.

Mehmondoʻstlik- mehmonni kutib olish shakli haqidagi fikrimizni davom ettirib, atoqli oʻzbek yozuvchisi Abdulla Qahhomning "Sinchalak" qissasidan olingan parcha va uning ruscha tarjimasidan aksini keltiramiz.

"Eshon ustma-ust uzoq yoʻldi. Roparada tandirga qoʻqalayotgan novcha, koki roʻmolini tomondan boʻlab olgan bir kampir Saidaga "keling" dedi-yu yana ishini qilaberdi".(S. 19).

Bu parchada oʻzbek xalqining eng yaxshi odatlaridan biri har qanday notanish kishini "keling" degan soʻz bilan kutib olish odati tasvirlangan.

Mavzuni davom ettirib, shuni ham qoʻshimcha qilish mumkinki, uyingizga kirib kelgan kishiga u xoh qorni tashlab oʻsin, xoh yolgʻiz, xoh bir guruh boʻlsin albatta dasturxon yoziladi.

Mehmon kelishidan maqsadini qoʻzi aytmaguncha, undan bu haqda soʻralmaydi. Xattoki, mehmonni kuzatish marosimida ham "yana bir oz qoʻirsangiz boʻlardi", "yana kelcing, koʻpayishib", "biz ham yaqin orada albatta sizlarni yoʻqlab boramiz" degan yoqimli soʻzlarni ishlatiladiki, bunday marosimlar Yevropa ahli uchun yangilikdir. Shuning uchun ham tarjimon har qancha tirishmasin baribir bunday milliy xosliklarni oʻz xalqi tafakkuri va urf- odatlaridan kelib chiqib qoʻlashtiradi. Natijada originaldagi mehmon kutish yoki kuzatish marosimida qoʻllangan kichik va ahamiyatsizday tuyulgan bir soʻzning tarjimada tushib qolishi nafaqat tarjimaning lisoniy qusuri xisoblanadi, balki, oʻsha xalqning milliy anʼanasi haqida oʻzga oʻquvchiga shikasta maʼlumot beradi.

3.2. Tarjimada muallif tilini toʻliq tushunishning ahamiyatlari.

Jahon adabiyoti tarixida shunday oʻlmas siymolar borki, ular qoldirgan meros millatlar va elatlar madaniyatining yuksalishida, madaniy hamkorlikning mustahkamlanishida olamshumul ahamiyat kasb etadi. Ana shunday siymolardan biri sharqshunos olim, mohir tarjimon Mixail Aleksandrovich SaPedir.

Butun umrini Sharq va uning adabiyoti bilan bogʻlagan Mixail SaPe Leningrad universitetida oʻqib yurgan kezlaridanoq arab tilidan tarjimalar bilan jiddiy shugʻullana boshlagan. Uning ilmiy-adabiy faoliyati Toshkentga kelganidan soʻng yanada rivojlandi.

Yevropa va Sharq tillarini puxta egallagan olim oʻzbek xalqi yodgorliklari va buyuk

o'zbek olimlari ijodini sinchiklab o'rgandi, matbuotda qator ilmiy maqolalar e'lon qildi. "Muqammad al-Xorazmiy - buyuk o'zbek olimi", "Baliqchi haqida ertak"ning noma'lum varianti", "Ming bir kecha"ning ruhi", "Alisher Navoiy - biograf sifatida" va boshqalar shular jumlasidandir.

Olimlik iste'dodi bilan tarjimonlik mahoratini o'zida mujassamlashtirgan SaPe umumjahon madaniyatini o'zining sara tarjimalari bilan boyitdi. U Maksim Gor'kiyning bevosita yordami bilan "Ming bir kecha" ertaklarini arab tilidan rus tiliga o'girib nashrdan chiqardi. O'rta Osiyoning buyuk allomalari Abu Ali ibn Sinoning "Tib qonunlari", Abu Rayhon Beruniyning "O'tgan avlodlar yodgorliklari", Gulhaniyning "Zarbulmasal", Bobuming "Bobumoma" kabi o'lmas asarlarini rus tiliga tarjima qilishda SaPening xizmatlari beqiyosdir.

1959-yilda SaPe tomonidan amalga oshirilgan "Bobumoma" tarjimasini rus tilidagi birinchi va mukammal tarjima hisoblanadi. "Bobumoma"dek ilmiy, badiiy, geografik va tarixiy asami tarjima qilish tarjimondan katta kuch va mahorat bilan birga eski o'zbek adabiy tilini mukammal bilishlik, asl nusxa uslubini chuqur egallagan bo'lishlik talab etilar edi. Faqat shundagina tarjimaning muvoffaqiyatli chiqishi kutilardi.

Sal'e buni uddasidan chiqdi. Tarjimada Bobuming takrorlanmas uslubi: til go'zaligi, soddaligi, nafisligi, ma'nodor va o'tkir fikrlilik, o'ziga xos tasvir vositasi va aforistik rux saqlab qolingani.

M.Sal'e 1945 yilda yana bir savobli ishga qo'l urdi.Oybekning "Navoiy" romanini rus tiliga tarjima qilib, nashrdan chiqardi.

Oybekning "Navoiy" romani ziddiyatli, keskin voqealar tasviri, teran milliylik bilan mushtarak holda yaratilgan tarixiy asardir. Ushbu tarixiy va memuar asarda buyuk shoir hayoti va ijodi bilan bir qatorda XV asr o'zbek xalqi hayoti, urf-odatlari va tabiati aks ettirilgan. Personajlarning harakterlari, sharq bozorlari, dabdabali saroylar, dehqonlarning ayanchli ahvoli, xalq isyonlari, shoirlarning majlislari, saroy fitnalari - hamma-hammasi yorqin milliy ruhda tasvirlangan.

Tarixiy mavzuda ijod etishning o'ziga xos murakkabliklari, qiyinchiliklari bor, albatta.Bu yo'sindagi asami bir tildan ikkinchisiga o'girish tarjimondan katta iqtidor, chuqur bilim - tarix dialektikasini teran talqin qila bilishni talab etadi.

Mohir tarjimon Sal'ening Sharq tillari, xususan, arab, fors, qadimgi o'zbek tillarini puxta

bilishi, muallif tilini to'liq tushunishi tarjimaning mukammal chiqishi uchun katta qulaylik tug'dirdi.

Asarda katta mahorat bilan tasvirlangan Navoiy portreti o'zbek adabiyotida yaratilgan mukammal portretdir. Oybek birinchilardan bo'lib, qahramonning tashqi ko'rinishi orqali uning psixologiyasi, harakteri, ichki dunyosini ko'rsatishga erishdi. Yozuvchi shoir siyomosini quyidagicha tasvirlaydi:

"Shoirning boshida uchli ko'k taqyaga silliq o'ralgan ko'rkamgina salla.

Egnida - ichidan odmi shoyi to'n, ustidan yalang qo'ng'ir movut chakmon... kenggina yuzida doimiy tafakkuming asl ma'nosi, ma'naviy qudrat va yengil, go'zallashtiruvchi bir horg'inlik jilvalanadi. Qovoriqroq qovoqlari ostida qiyg'och ko'zlarida go'yo tafakkur va hayol bilan birga qandaydir iroda kuchi ifodalanadi".

Ijod uslubida Oybek ruhida ko'ra olgan Sal'e asar qahramonlari harakteridagi asosiy xususiyatlarini tarjimada muvaffaqiyat bilan amalga oshira oldi. Navoiyning jiddiy va jonkuyar davlat arbobi boiishi bilan birga nozik ta'b va hassos shoir ekanligi ham tarjimada yaqqol ko'zga tashlanadi. Tarjimada aslyatdagi kabi tasvirlar, obrazlar ifodasi to'liq saqlangan:

"НаголовыАлишеравозвешиласчалма, тщательно,
совкусомнамотаннаянаостроконечнуюсинюютюбеткую. На плечи был накинута неяркий шелковый халат, а поверх него - чекмен из простого темно-серого сукна. На широком лице, с несколка выдаваюсемяся скулами, лежалъ благородный отпечаток большой духовной силы. В раскосых глазах под припущеными веками отражалась глубокая мысль, мучтательность и сыла воли".

Navoiydagi ma'naviy qudrat, tafakkur va iroda, Majdiddindagi mug'ombirlik, fitnachilik, To'g'onbekning ayyor, qashshoq ma'naviy dunyosi, Sultonmurodning teran fikrliligi va Zayniddinning shirinsuhanligi - hamma-hammasi o'z aksini topgan.

Navoiy nutqida xalqchil, haqiqatgo'y davlat arbobining ovozi baralla eshitiladi. So'z qurilishi, ifoda shakllari uning keng ma'lumoti, adabiy uslubni to'la egallagani, xalq hayoti va tilini mukammal bilishidan darak beradi. Shoirning viqor bilan so'zlashidan ko'hna asrning nafasi ufurib turadi. "Navoiy" romani tarjimasini har qanaqa asami tarjima qilish uchun zarur bo'lgan

tartiblardan, ya'ni asl nusxa tilini, shu xalq hayotini, turmushini bilishdan tashqari yana tarixiy hujjatlarni o'rganishni ham talab etadi. Tarjimon Navoiy zamonini chuqur o'rgangan, o'sha davrdagi tarixiy hujjatlarni Navoiy zamondoshlaridan, Vosifiy va Boburlaming xotiralardan sinchiklab izlagan. Bu chinakkam tarixnavis, izlanuvchan olimning ishi edi. Tarjimon M.Sal'ening o'zbek tilini va boshqa sharq tillarini bilishi, muallif fikrini to'la tushunishi unga asarni mukammal tarjima qilishda qo'l keldi. Tarjimon o'zbek xalqining milliy madaniyati, tarixi va adabiyotidan durustgina nazariy bilimga ega edi. Bulaming bari Sal'ega davr ruhiga kirib borishida, o'sha zamon ruhini berishda romanda tasvirlangan tarixiy voqealarni tasvirlashda qo'l keldi.

Asami rus tilida qayta yaratishda tarjimon hozirgi zamon rus adabiy tili leksikasi vositalariga tayanib ish ko'radi. Lekin, ayni vaqtda u sharq adabiy tili boyliklarini rus tilida muvoffaqiyat bilan bera olgan. Muallif nutqi va ayniqsa, personajlar nutqi obrazlilikida, romantik ko'tarinkilik, olijanoblik, purviqorlik yaqqol seziladi.

Asarda tarixiylik va milliylikni belgilovchi muqim vositalar - realiya va arxaizmlar, harbiy atamalar, o'lchov birliklari, maqol, matal, frazeologik iboralar barchasi tarjimada lo'nda, ixcham, asl nushaga mos va xos tarzda o'girilgan.

"Navoiy" romanining rus tilida nashr etilganiga ham yarim asrdan oshdi. Bu davr mobaynida asar qayta-qayta chop etildi, har gal unga sezilarli darajada o'zgartishlar kiritildi, kamchiliklari to'ldirilib, to'g'rilandi.

Lekin sholi kurmaksiz bo'lmaganidek, Sal'e tarjimasini barcha kamchiliclardan holi, deya olmaymiz. Tarjima, shoirimiz Erkin Vohidov ta'biri bilan aytganda, "quyoshning oyga o'xshatib tasvirlanishi"dir. Biroq, mohir tarjimonning ulkan xizmatlarini kamsitmagan holda shuni aytishimiz mumkinki, Mixail Aleksandrovich SaPe Sharq adabiyotini, xususan, o'zbek adabiyoti durdonalarini Jahon xalqlari javonlaridan munosib o'rin olishida ulkan va benazir hissa qo'shdi.

Tarjima chin ma'nodagi san'atdir. Sarfat bo'lganda ham buyuk va ulkan mehnat hamda mahorat talab qiluvchi, mashaqqatlar evaziga erishiladigan san'atdir. Tarjima haqida biz ko'pincha axborot tarzidagina gapirishga o'rganib qolganmiz, kim nima tarjima qilganini tushunamiz, qolaversa, matnlarni qiyoslab ularning mos tushish darajasini belgilaymiz. Aslida

tarjimani odatiy ma'nodagi tarjimadan ko'ra badiiy ijod sifatida baholash lozim.

Tarjima sermuammo san'at. Uning xususiyati to'g'risida ko'pgina ziddiyatli fikrlar mavjud. Unga amaliy yondashilgandagina murakkab jarayon ekanligini guvohi boiamiz. Tarjimaning har bir turi, har bir janri o'z tarjima muammolariga ega. Bulaming barchasini tarjimonlarimiz yechib, ushbu murakkab universal sohaning rivojiga o'z hissalarini qo'shmoqdalar.

Tarjimada so'zni to'g'ri tanlay bilish ham katta muammo kasb etadi. Chunki, aynan ana shu so'zlarni tarjimon tomonidan noto'g'ri yoki o'rinsiz qo'llanishi tufayli ko'pgina asarlar nafosatiga putur etadi. Masalan, G.Uyells, Mark Tven, Jek London, Daniel Defo, P. Abrahamslar qalamiga mansub badiiy barkamolligi bilan boqiylik kashf etgan ko'pgina badiiy asarlarning o'zbek tilidagi tarjimalari inglizchasiga olib qaralganda asliy asaming umumiy nafosatiga ziynat bahsh etuvchi ko'pgina badiiy bezaklariga putur yetganligini kuzatamiz. Jumladan, T.Grinning "Tinch amerikaliklar" asari tarjimasida "mehrob" va "chilim" so'zlari uchraydi. Vaholanki, Angliyaning Glazgo shahridagi bir muharriming xonasida siniq chilimning yotishi, amerikalik bir kimsaning ringda yaktak yopinib o'tirishi haqiqatdan yiroqdir. Asarning ruscha tarjimasida yuqoridagi so'zlarni сабор', трубка, светер, kabi leksik birliklar bilan berilgan, qolaversa, tarjimada ma'nolari yechilmay qolgan leksik birliklar ham tez-tez uchrab turadi. Masalan:

O'zbekcha:

"Otamiz Guyeda mandarin edi";

Ruscha:

"ОнбылмандариномвГуйе";

Inglizcha:

"Hewas amandarin".

Yuqoridagi jumlaning o'qigan kitobxon "mandarin"ni nima ekan deb hayron bo'lmadi. Agar tarjimon o'zbek tili leksikasiga qadam qo'yayotgan bunday neologizmlarga izoh bersa yoki uning ma'nosini "***Otamiz Guye shahrida katta mansabdor edi***" ***qabilida*** bersa, jumla ravon chiqardi.

Ushbu asardagi ma'nolari ochilmay qolgan so'zma-so'z tarjimalarga yana misollar keltiramiz:

Inglizcha:

The Southern Grass, to those like my wife who believe may be a favourite hymn or preyer beside the bed.

O'zbekcha:

"Janubiy Krest gimn yoki kechki ibodatnoma"

Biz esa quyidagi tarjima muqobilini tavsiya etamiz: "Janubiy salb yulduzlari mening xotinimdek taqvodor ayollar uchun injilning noyob surasi yoki yotish oldidan o'qiladigan bir duo ramzi hisoblanadi".

Inglizcha:

A sleeping bag.

Ruscha:

Спальный мешок.

O'zbekcha:

Uxlaydigan qop (61-bet).

Tavsiya varianti: Ko'rpa (to'shak,uxlash qopi), hoblibos

Har qanday tilning leksikasida o'ziga hos leksik va polisemantik birliklari mavjud. Jumladan, Jek London ingliz tilidagi "gun" so'zining polisemantik xususiyatiga tayanib, uni miltiq va qurol-aslaha ma'nosida qo'llanganini ko'ramiz:

Inglizcha: Every hated face was a gun. It was for the guns he fought. Hewas the guns. Hewas the revolution. Hefought for Mexico.

Ruscha:"...Каждие ненавистное лицо винтовка. За винтовку он сейчас примет бой. Он сам винтовка. Он сам революция. Он борегу за всю Мексику".

O'zbekcha: "O'tirgan davlatlaming har biri bir miltiq. U miltiq uchun hozir jangga kiradi.Uning o'zi miltiq.Uning o'zi revolyusiya.U bugun Meksika uchun kurashmoqda".

Parchaning ruscha va o'zbekcha tarjimalaridagi ikkinchi va uchinchi jumlarlar asliy inglizcha matn ma'nosini ifodalamaydi. Hikoya qahramoni Rivera Revolyutsiya arafasida qurol-aslaha sotib olish uchun mablag⁴ topish umidida katta bahs olishuvida qatnashadi. O'z raqibiga nisbatan jismonan, mahorat jihatdan ancha zaif bo'lsa ham g'alaba qilishni maqsad qilib qo'yadi. Qahramonning mana shu ruhiy kayfiyatini ifodalovchi parcha esa, inglizchaga nisbatan quyidagicha tarjima qilinishi kerak edi:

"O'tirgan jirkanch basharalaming har biri bittadan miltiq.U qurol-aslaha uchun

kurashmoqda.Uning o‘zi qurol-aslaha.Uning o‘zi revolyutsiya.U butun Meksika uchun kurashmoqda".

Tarjima qilingan asarlarda biz doimo uning kamchiligini topmasdan, balki tarjimonning san’atiga e’tibor qaratishimiz lozim. Chunki, tarjimon o‘z tarjimasida yo o’sha halqning yoki o‘z halqi turmushidan kelib chiqib o‘z ishini amalga oshirishi mumkin, qolaversa, tildagi ma’lum bir tushunchalami, ba’zi so‘z, iboralarning ikkinchi bir tildagi muqobili bo‘lmasligi mumkin. Bu esa bevosita tarjimonlarda shu tildagi mavjud iboralarni qo‘llanmay qolib asliyatdagi emocional-ekspressivlikning to‘la ifodalanmasligiga sabab bo‘lmoqda. Masalan, kishining yomon kayfiyati ingliz tilida "to be in a devil of a state" iborasi bilan berilib, o‘zbek tilida "shaytoni tutib turmoq", "jazavasi qo‘zib turmoq" kabi ma’noga teng keladi. Shuningdek, to last one's eyes, not to open one's lips iboralari o‘zbek tilidagi "ko‘z tashlamoq", "miq etmaslik" kabi muqobillar orqali beriladi. Lekin rus tilida "Онбылвужасномсостояние" iboralaridan tashqari mazkur iboralarning ma’nosini to‘la qoplay oluvchi frazeologik birlik yo‘q. Shuning uchun ham bunday iboralar yo so‘zma- so‘z, yo tasviriy yo‘l bilan tarjima qilinadi. Rus tilidagi tarjimalarda mana shunday o‘zgarishlarga uchragan inglizcha iboralar so‘zsiz o‘zbek tilida o‘z ifodasini topadi.

Shunday qilib, tarjima katta mahorat va mashaqqat talab qiluvchi jarayon. Uning o‘ziga xos muammolari bor.

Tarjima jarayonida tarjimon leksik birliklar, so‘zlar bilan ishlaydi. Har bir so‘zning tarjimasini to‘g‘ri va o‘rinli ishlatish ham tarjimonning oldiga katta vazifalarni qo‘yadi. Tarjimon so‘zning mohiyati va mazmunini qanchalik chuqur anglasa, uni o‘zgalarga ham shunday tushintira oladi va har bir o‘g‘irilgan asar maqsadga muvofiq bo‘lib, kitobxonda katta taassurot qoldiradi.

Aynan ana shunday jarayonda yoi qo'yilgan xatolikni "Qishda ochilgan gul" hikoyasidagi quyidagi parchalarda ham ko'rish mumkin:

Asliyatda:

Tarjimada:

"Qarindoshlaridan qarz olavergani uchun ulaming yuziga ham qaray olmay qolgan"³⁰.

Tarjimada tarjimon negadir "do'stlari- JJ" so'zini tashlab ketgan.

Bu esa asliyat tilida muallif bermoqchi bo'lgan fikrni ta'sir darajasini kamayishiga sabab bo'lgan. Chunki asliyatda "qarindoshlari va do'stlari - ЯГ deb berilgan joyda faqat "qarindoshlari -#*/#⁰/" so'zini olgan. Aslida qarindosh va do'stlar butunlay boshqa-boshqa toifadagi kishilar emasmi? asar qahramoni Che Hoaynan do'sti bo'lgan Sang Xunning oldiga borishida ham asar boshida keltirilgan "do'stlari" so'zining ham o'rni va mazmunga sezilarli darajada ta'siri bor. Sababi "do'st" tushunchasining ma'nomazmunidan ma'lum bo'ladi. Che Honing do'stining oldiga nima sababdan borganligini Sang Xun uning ahvolini bilganligini haqiqiy do'stlikning qanchalik buyuk qudratga ega ekanlini ko'rsatib turibdi. Bunday o'rinda "do'stlari - so'zining tashlab ketilishi asaming g'oyasiga albatta ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi.

Asaming yana bir joyida shunga o'xshash xolatni kuzatish mumkin.

Asaliyatda:

$SL^{\wedge} - III \text{ и } III - I \Gamma a \}^{\wedge} \$L7 \} \text{£.} \quad \text{и} >^{\wedge} 01$

$\wedge \bullet \} * ! \blacksquare ? N \square *$

Azizam, kechir, bugun rasm buyurtma bergan odam kelmadi. Qizimiz Su Minning tug'ilgan kuniga *o'yittchoq* va rangli qalam olib berishga va'da bergandim. Ammo *yo7 kiraga* pulim qoldi xolos. Nima qilishni bilmayapman. Hozir biror narsa o'ylab toparman..."³¹

< ...

$tj < \& -g-x] 4 - < \&$

H5114^7} ^

³⁰ Ёффорова М. "Yulduz uchgan tun", "Navro'z"- Toshkent-2013. b.28.

³¹ Ёффорова М. "Yulduz uchgan tun", "Navro'z"- Toshkent-2013. b.28. ' 01 a

¹⁷ Ёффорова М. "Yulduz uchgan tun", "Navro'z"- Toshkent-2013. b.29. Electron manbaa.

¹ Ёффорова М. "Yulduz uchgan tun", "Navro'z"- Toshkent-2013. b.29.

Tarjimada:

“...Qorong‘uda nima ekanligini ko‘ra olmagan Sang **Xun** uni chiroq yorug‘iga tutib ko‘rdi. Sumka ichida yoqimtoy *ayiq o‘yinchog‘i* va rangli qalamlar turardi” .

Bu o‘rinda 2-misolimizda “-§-*?] so‘zini o‘zbek tiliga o‘girilishida ham biroz xatolikka yo‘l qo‘yilgan nazarimizda. Chunki o‘zbek tiliga “ayiq o‘yinchog‘i” tarzida tarjima qilingan. Bu tarjima ham grammatik, ham leksik jihatdan noto‘g‘ri bo‘lib, bunday tarjima butunlay boshqa ma‘noni anglatgan. Grammatik jihatdan olib qaraydigan bo‘lsak, “u-^-ayiq o‘yinchog‘i” ya‘ni “*ayiqning o‘yinchog‘i*” birikmasi moslashuv munosabatidagi birikma bo‘lib qaratqich va qaralmish munosabati mavjud va qaratqich kelishigi belgisiz qo‘llanilgan. buni so‘z birikmasining ikkinchi qismidagi egalik qo‘shimchasidan ko‘rish mumkin va “*o‘yinchoz4*” so‘zi tarkibidagi “i” egalik qo‘shimchasi o‘yinchog‘i ayiqqa tegishli ekanligini ya‘ni “*ayiqning o‘yinchog‘i*” ekanligini ifodalab kelyabdi. Aslida esa “*o‘yinchog‘i ayiqcha*” ma‘nosi berilgan edi va xuddi shunday tarjima qilinsa, asliyatga muvofiq kelardi. O‘yinchog‘ining qanaqa o‘yinchog‘ligi aniqlashgan bo‘lar edi. Bunday xatolik “■?r^cYiΓ” so‘zini so‘zma-so‘z tarjima qilish orqali vujudga kelgan nazarimizda. Chunki “■jff-ayiq” va “^1^-o‘yinchog‘i” ma‘nolarini bildiradi. Yuqorida keltirilgan 1-misolda tarjimon otasi qiziga va‘da qilgan “*o‘yinchog‘i ayiqcha*”ningadir

mavhumlashtirib “**o‘yinchoq**” deb berib ketgan. Asliyatda esa bu so‘z aniq qilib har ikkala o‘rinda ham bir xil shaklda ya’ni **-o‘yinchoq ayiqcha**” shaklida berilgan.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, tarjimon uchun muallifning bu asar orqali nima demoqchiligini tushunish ya’ni muallif tilini ushinish juda muhim hisoblanadi. Bu esa o‘z navbatida tarjima sarini muvaffaqiyatini kafolatlaydi.

XULOSA

Harbir yangi davr yozuvchilar oldiga o‘zining dolzarb vazifalarini qo‘yadi, o‘zi uchun muhim bo‘lgan mavzu va muammolarni ilgari suradi, yangi usul va hayotni idrok etish tarzini singdiradi. Shuning uchun ham insoniyatning ko‘p asrlik taraqqiyoti davomida adabiyot, ayniqsa, ishlanadigan material, mavzu nuqtayi- nazaridan juda ko‘p o‘zgarishlarga duchor bo‘ladi. Aytaylik, Alisher Navoiy davrida temuriy shahzodalar o‘rtasida taxt uchun kurash avj olgan bo‘lib, ma’rifatparvar, odil shoh haqidagi orzu shu zamonning va shaxsan Alisher Navoiyning asosiy ideali bo‘lgan.

Adabiyot ijtimoiy hayot muammolari bilan aloqadorligini majburiy qonun darajasiga ko‘tarish va faqat shuni talab qilish san’atkor imkoniyatlarini chegaralab qo‘yishi ham mumkinligini unutmasligimiz kerak. Aslini olganda, tarixiy jarayon shuni ko‘rsatadiki, adabiyotning hamma davr va hamma tuzumlar uchun birday dolzarb bo‘lgan umumbashariy muammolari bor va mana shu muammolar ko‘tarilgan badiiy adabiyotning umri boqiydir. Masalan, Alisher Navoiyning besh asr ilgari bitgan g‘azallari dilimizni yayratadi, chunki ular bir soniyalik o‘tinchinchi mavzular emas, umumbashariy va hamma davrda ham birday qadrlanadigan mavzularga bag‘ishlangan.

Hozirgi kunda adabiyot sohasida ham o‘tmish, ota-bobolarimizdan bizgacha meros bo‘lib qolgan nodir qo‘lyozma asarlar va yodgorliklarga tayangan holda yangidan-yangi ko‘plab ijodiy ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, Respublikamiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgandan so‘ng barcha sohalar qatori tarjimashunoslik sohasida ham ulkan ijobiy o‘zgarishlar ro‘y berdi va buni hech kim inkor eta olmaydi. Tarixda yaratilgan va hozirgi zamon ruhida yozilgan asarlarni o‘qir ekanmiz, albatta ijodkor yozuvchi birinchi galda o‘z o‘quvchisini rom etishga, uni o‘ziga jalb qilishga, kerak bo‘lsa ehtiyot qilishga, ya’ni voqea-hodisani hech bir qiyinchiliksiz obrazlar bilan ifodalab berishga harakat qilganligini sezish mumkin. Bizga ma’lumki, asami jozibador qiluvchi

kefplab vositalar, rang tasvirlar va usullar mavjudki, yozuvchi albatta, ulardan o'z o'rnida foydalana oladi. Chunki, har bir ijodkor, shuningdek tarjimonning o'z uslubiga ega bo'ladiki, u mana shu uslubiga tayangan holda qaysi davmi tasvirlashga kirishmasin o'sha davr bilan birga yashaydi, fikrlaydi.

Dissertatsiyamizning birinchi bobida badiiy sarlar tarjimasida milliy o'ziga xoslikni ifodalovchi so'zlar va ulaming tarjimada qayta yaratilishi bilan bogliq muammolar organib chiqdik. Bunda koreys xalqiga xos bo'lgan oziq- ovqatlar, o'lchov va pul birliklari, diniy oziga xosliklar, iboralar va realiyalami Li Myon Bakning "Mojiza sodir bo'lmaydi" asarining ruscha, ozbekcha,

koreyscha matnlari va boshqa tarjima matnlari asosida atroflicha organib chiqdik. Asosli transliteratsiya kitobxon tasavvurini boyitadi, nutq boyligini, dunyoqarashini kengaytiradi. Shunday qilib, realiyalar tarjima tilining boyishiga ham sabab bo'ladi. Bulaming barchasi aslyatda ifodalangan realiyalami kitobxon ko'z oldida aynan jonlantiradigan ifoda vositalarini vujudga kelishiga yordam beradi. Masalan:

Aslyatda:

Tarjimada:

"Ertasiga Chong yana po'stagimni qoqdi..."

Ruscha tarjimasida:

"Не следующий день Чонг опять метал молнии"

O'zbek kitobxon tasavvurida yuqorida qo'llangan "po'stagimni qoqdi" iborasi orqali rahbar va xodim o'rtasidagi holat aniq va tiniq ko'rsatib berilgan.

Dissertatsiyamizning ikkinchi bobida esa badiiy asardagi xos sozlar va ularni tarjimada ifodalanishini ko'rib chiqdek. Millatparvarlik har bir kishidan millatlar va milliy munosabatlar sohasida chuqur bilimli bo'lishni talab qiladi.

Millatparvarlik barcha xalqlarga barobar hurmat bilan qarash demakdir. O'z millatini boshqalardan ortiq qo'yish, unga imtiyozlar berishni talab qilish yoki aksincha, o'z millatiga, uning tili va madaniyatiga befarq qarash millatparvarlik

qoidalariga ziddir. "Mo'jiza sodir bo'lmaydi" asaridagi qahramonning otasi o'zi nochor bo'sada, cherkovga xayr-ehson qilish orqali xalqiga yordam bergan va chin insoniy fazilatlamini aks ettirgan.

Asliyatda:

ЩVi ^ИИ, SE =L-ëroЦЯИ^
&Л 44^Л1^-*>7И ^ 7И^f* аде]-³²

Tarjimada:

"Ko'p yillar o'tgach, otam yana cherkovga qatnay boshladi. Unga katta cherkovlar yoqmas, shu sababli kichik bir cherkovga qatnar, ozining ozgina mulkidan ehson qilib, qo'lidan kelganicha yordam berardi."

«Спустя много лет, отец вновь стал ходить в церковь. Ему не нравились большие церкви, он ходил в маленькую, помогал там, как мог, отдавая в пожертвование часть своего небольшого имущества.»³³

Har bir shaxsning millatparvarligi avvalambor uning o'z millatiga, tiliga, an'anasiga, madaniyatiga va urf odatlari, rasm-rusumlariga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi.

Dissertatsiyamizning uchinchi bobida milliy kolorit va uni tarjima qilish jarayonida uchraydigan muammolar haqida mulohaza yuritganmiz.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash joizki, muallif nutqini tarjimada ifodalanishini o'rganish birinchidan badiiy asardagi milliy o'ziga xosliklarni ifodalash usullarini aniqlab tarjimonlar uchun amaliy, nazariy bilimlarini takomillashtirishga yordam beradi, ikkinchidan, bilvosita va bevosita tarjima jarayonida qo'lga kiritilgan boy tajribalarni umumlashtirishga, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlab, badiiy asarning g'oyaviy mazmunini chuqurroq anglanishiga olib keladi.

Muallif nutqining asosiy elementlaridan biri milliy realiyalardir. Ularni tarjimada

---

Ч ^ Ewhan, 2009. p.39.
' Ли Мён Бак. Чедес не бывает. "Узбекистан", Ташкент,-2009. с.40.

berishning eng samarador usuli transkripsiya va transliteratsiya bo'lib, u originaldagi xos so'zni to'liqroq ifodalash imkonini beradi. Transliterationiya usulidan odatda originaldagi milliy o'ziga xos tushuncha ifodalaydigan ma'no tarjima tilida mavjud bo'lmagan hollarda foydalaniladi.

Masalan,

4: -[sodju], E[[li], E(-[ramyon], pap [hanbok]); partiya, kompaniya,

kansler kabi so'zlarning barchasi rus tili orqali o'zbek tiliga ham kirib kelganki, o'zbek tilida ularga mos ekvivalentlar mavjud bo'lmaganligi sababli, tarjimon ularni transliteratsiya usulida berishga, matn ostida izoh berishga majbur. Ayrim olimlarning bunday so'zlarni internatsionallashtirgan leksika deb atab, ular tarjima tili boyligini oshirishga xizmat qilishligini alohida ta'kidlaydilar. Realialarni tarjimada ifodalagan stilistik funksiyasini to'g'ri ifodalashning muhim shartlaridan biri kontekstni to'g'ri tushunishdir. Chunki, realiyalar kontekstdagi funksiyasiga ko'ra turlicha stilistik ma'nolarni anglatishi mumkin.

To'g'ri bunday so'zlar rus tilining ta'siri tufayli o'zbek kitobxonlariga ham tanish tushunchalarni ifodalaydi. Biroq, o'zbek adabiy tilida ular ifodalaydigan sanchqi, dastur, muzqaymoq, qo'l sochiq, muzlatgich, to'xtatgich, sayyoh kabi leksik birliklar mavjud bo'lgani holda ruscha atamalarni ishlatish

g'aliz tuyuladi. O'zbek tiliga rus tili orqali kirib kelgan va o'zbekcha

ekvivalentlari mavjud bo'lmagan tushunchalarni ifodalovchi xos so'zlar mavjud. Tarjimon ularni hech qanday izohsiz transliteratsiya usulidan foydalanib o'zbekcha matnga kiritishga majbur. Masalan: Li Myon Bakning "Mo'jiza sodir boimaydi" asarining M. Safarov tomonidan o'zbek tiliga tarjimasida ana shunday chiroyli tarjimani uchratishimiz mumkin. Asar tarjimasidan olingan ushbu parchada:

Женщина! Дайте мне бутелку **соджу** (рисовой водки) изакускию³⁴

O'zbek tilida:

Xola, menga bir shisha **sodju (guruch arog'i)** va gazak bering! -

◆ * 9

baqirdim.

Asliyatda:

Ф

ЗИ-2.³⁵

³⁴ Ли Мён Бак. Чедес не бывает. "Узбекистан", Ташкент 2009. с.51.

³⁵ 1 ^

\$4. 1-1r: Ewhan, 2009. p.48.

Ushbu tarjimada koreys milliy arog'i - "sodju"ni transliteratsiya hamda izohlash yo'li bilan berilgan. Bu tarjimonning yutug'i hisoblanib, kitobxon tasavvurini boyitishga xizmat qilgan.

Asliyatda ifodalangan milliy realiyani tarjima tiliga tushunarli o'g'irish muammosi xorijiy muhit va shart-sharoitlarni kitobxon oldiga ochiq-oydin jonlashtirish mas'uliyatini yuklaydi.

Biroq, transliteratsiya orqali berilgan so'z izohlanmasa, tushuntirilmasa, kitobxon tasvirlanayotgan voqea-hodisalar va so'zlar bayoniga tushunmay qoladi. Bu o'rinda transliteratsiya qilingan so'z kontekst ichida tasvirlanib tushuntirilishi, ma'nosi qavs ichida berilishi, yoki matn ostida izohlanishi mumkin. Bunday transliteratsiya asosli transliteratsiya deyiladi. Asosli transliteratsiya kitobxon tasavvurini boyitadi, nutq boyligini, dunyoqarashini kengaytiradi. Shunday qilib, realiyalar tarjima tilining boyishiga ham sabab bo'ladi. Bularning barchasi asliyatda ifodalangan realiyalarni kitobxon ko'z oldida aynan jonlantiradigan ifoda vositalarini vujudga kelishiga yordam beradi.

Dissertatsiyamiz mavzusi "Badiiy asarlar tarjimasida milliy o'ziga xosliklarni qayta yaratish muammosi" bo'lib, ushbu ilmiy ishni olib borish jarayonida ko'plab o'zbek va xorijiy adabiyotlardan, internet ma'lumotlaridan va terminologik lug'atlardan keng foydalanildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz -kelajak yo'q - Toshkent: Sharq, 1998.
2. Karimov I.A Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi. -T.:O'zbekiston, 2010.
3. Karimov.I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T., O'zbekiston-2011, 440 bet.
4. Abdullaev M. Abdullaeva M. Mustaqillik: Izohli ilmiy-ommabop lug'at // to'ldirilgan uchinchi nashri. - Toshkent: Sharq, 2006.
5. Akobirov S. Til va terminologiya-Toshkent: 1969.
6. Anushkin N. S. Qisqacha siyosiy lug'at. - Toshkent: O'zbekiston, 1975. - 312 b.
7. Bektemirov H. Begmatov E. Mustaqillik davri atamalari. -Toshkent: FAN, 2002.
8. Borodin E. I. 500 so'z siyosiy, iqtisodiy, va texnika terminlarining qisqacha lug'ati. - Toshkent: O'zbekiston. 1964.
9. E.Haminguey. Chol va dengiz. "O'zbekiston" LKCN Markaziy komiteta.-1986., 384 b.

10. **E.Hemingway. Tlie old man and the sea. New York. Omiles-sclnibnejr**
sons, 1952.-p.127.
11. Grin T. Tinch amerikaliklar. «O'zbekiston».-T.,-1 987.
12. G'afurov I. Tarjimonlik mutaxassisligiga kirish // O'quv qo'llanma. - Toshkent:
Mehridaryo, 2008.
13. G'offorova M. "Yulduz uchgan tun", "Navro'z"- Toshkent-2013
14. Hamroyev M. O'zbek tilidan ma'mzalar majmuasi. - Toshkent: 2007.
15. Imomnazarov M.,Eshmuhammedova M. Milliy ma'naviyatimiz asoslari. - Toshkent,
Toshkent islom universiteti, 2001.
16. Isomiddinov Z. N. Turkiy emas va tarjima masalalari. - Toshkent: Universitet, 1995.

17. Jalolov A.,Xonazarov Q. Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug‘at. - Toshkent: Sharq, 1998.
18. J¶raev K. Tarjima san‘ati - Toshkent: Fan, 1982.
19. Komilov N. XIX asr tarjima tarixi // ¶quv q¶lanma. -Toshkent: 1988.
20. Li Myon Bak. Mo‘jiza sodir bo‘lmaydi. Safarov M. tarjimasida. - Toshkent. ¶zbekiston, NMIU, Ewhan nashriyoti, 2009, o‘zb.
21. Ma‘murov Z. M. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. -Moskva: Rus tili, 1981.
22. Mallaev N. M. O‘zbek adabiyoti tarixi. - Toshkent: O‘qituvchi, 1-kitob, 3- nashri, 1976.
23. Meliev S. Tarjima va falsafiy ma‘no // Tarjima san‘ati // maqolalar t¶plami. - Toshkent: 1980,
24. Milliy istiqlol g‘oyasi//Annotatsiyali bibliografiya -Toshkent: 2001.
25. Milliy istiqlol ¶byasi // Bibliografiya, 1-kitob, -Toshkent: 2001.
26. Musaev Q. Badiiy tarjima va nutq madaniyati. -Toshkent: ¶qituvchi, 1976.
27. Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug‘at//ikkinchi nashri. - Toshkent: SHarq, 2000.
28. O‘zbek adabiyoti tarixi. 5 tomlik, 3-tom. - Toshkent: Fan, 1978,
29. O‘zbek tilining izohli lug‘ati, 2 tomlik, 1-2-tomlar. - Moskva: 1981.
30. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. - Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007.
31. Qisqacha siyosiy lug‘at//To‘ldirilgan va qayta ishlangan 2-nashri. - Toshkent: O‘zbekiston, 1983.
32. Saidov F. Matn va tarjima. filol. fan. nom. ... diss. -Toshkent: 1991, - b.110.
33. Salomov ¶ A‘zamov S. Tarjima asoslari // ¶quv q¶lanma - Toshkent: adabiyot va san‘at nashriyoti, 1976.
34. Salomov ¶ Saidov F. Matn, tarjima va istiloh // Filologik tahlil. - Toshkent: 1989,
35. Salomov G. Tarjima nazariyasi asoslari -Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
36. Salomov ¶ Tarjima nazariyasiga kirish // Universitetlarning filologiya, jumalistika, roman-german filologiyasi fakultetlari studentlari uchun q¶lanma. - Toshkent: ¶qituvchi, 1978. 219 b.
37. Salomov ¶ Tarjima tashvishlari. - T.:Adabiyot va san‘at, 1983, 188 b.
38. Salomov G\ va boshqalar, Tarjimon mahorati // Ilmiy ishlar to‘plami - Toshkent: Fan,

- 1979.
39. Tarjima muammolari//maqolalar to‘plami. -Toshkent, 1991. -B. 201.
  40. Usmonov S. O‘zbek terminologiyasining ayrim masalalari. -Toshkent: 1968.
  41. Usmonov O. Ijtimoiy-siyosiy terminlar lug‘ati. - Toshkent: FAN, 1976.
  42. Xotamov N. Adabiy atamalarning taraqqiyoti tarixidan. -T: 1969.
  43. Ли Мён Бак. Чедес не бывает. Узбекистан”, Ташкент,-2009
  44. Попович А. Проблемы художественного перевода.-Москва. Весщая школа., 1980, ст.200.
  45. Саидов Ф. Текст и перевод (проблемы литературного жанра и стилистики)к.ф.н. автореф.-Тош.-1991.-ст.23.
  46. Стрелковский Г.М., Латешев Л.К., Научно-технеческий перевод.- Москва, просвещение, 1980,-стр.176.
  47. Э.Хамингуей. Старик и море. Повеет. “O‘qituvchi”. Т. -1979.-е. 118.
  48. Koreyscha- o‘zbekcha lug‘at. 30000 2009.
  49. Koreyscha-o‘zbekcha lug‘at. 40000 Kim Chun Sik.Toshkent 2002
  50. O‘zbekcha-koreyscha lugat. ʻi. A . ° l v a boshqalar.- „nur-poligraf‘MCHJ 2008y.
  51. Русско-корейский словарь. ʻ4^,-2012.
  52. <У>|< £ # ^ , 1 9 9 9
  53. £43.1- - ^ ʻi^Г. 1996
  54. ?И]
  55. •j ^ ^.<0 5Hr \$^4:Ewhan, 2009. p.312.
  56. °] ^ ^ж°\ Electron manbaa.
  57. °] ШИЛ °|-#ПK Electron manbaa.
  58. t^4(^)NEED,^I]H^^.2006

Internet manbaalari:

1. Internet: <http://www.wikipedia.com/korean/compounds/.htm>
2. Internet: <http://wwwmpsttu.ru/works/koreanlexicology/ htm>

3. Internet:<http://www.yahoo.com/english/.htm>
4. Intemet: http ://www. yahoo. com/korean/.htm
5. intemet:<http://www.naver.com/korean/.htm>
6. Internet:http:/ koreanbooks.ucoz.ru.
7. Intemet:http:/ www.Koreaaward.com.

СамДЧТИ Лингвистика (корейс) II боскич магистранта Суярова Мафтунанинг “Бадиий таржимада миллий узига хосликни кайта яратиш муаммоси (Ли Мён Пакнинг “Мужиза содир булмади” асарини русча, узбекча, корейсча матнлари мисолида)”

мавзуси буйича ёзган диссертация ишига Мулохаза

Мазкур диссертация ишида дастлаб бадиий таржиманинг тарихи сритилган булиб. бадиий таржимада хос сузларини кайта яратиш муаммолари. услубий бадиий таржимада тутган ури и ахамияти, лексик «а бошка турдаги трансформатсиялар масалалар чукур урганиб чикилгаы.

Ишнинг кириш кисмида, бадиий таржиманинг лингвостилистик муаммоларини урганишнинг долзарблиги, ундан кузлангаи максад ва вазифалар, илмий янгилиги. гадкикотнийг объекта, субъекта, тадкикот методлари, иазарий ва амалий ахамияти ва химояга олиб чикиладигап асосий холатлар урин олган.

Илмий тадкикот ишининг структуравий курииши куйидагича: кириш, уч боб.хвлоса. фойдалаиилган адабиеглар руйхаги ва атамалар руйхагидан иборат булиб. ингл из тил и да ёзилгаи.

Магистрант Суярова Мафтуна узиинг уйбу диссертация ишида бадиий таржимада миллий узига хос сузларни кайта яратишда учрайдиган муаммоларини Ли Мён Бакнинг “Мужиза содир булмади” асари мисолида урганишга харака и килган. Ишга анча маъсулиятли ёндашган ва мавзуни кепг ёритишга харакат килган. Магистрант Суярова Мафтуна ушбу илмий тадкикот ишида равон ва яхши тал кин килган. Ушбу ишпи баёи килишда у куплаб корейс, рус.узбек олимларининг асарларини, олиб борган тадкикот ишларини урганиб чикиб, улардан яхши фойдалана билган. Айникса, бадиий таржимада услуб масаласии имкон кадар очиб бсриига харакат килган ва мен ушбу ишни химоя килишга тавсия килиш мумкип деб хисоблайман.

Илмий рахбар:

С.М.Хайитов
TASDIQLASH
SamDCHTI
BOYIM BOSHIDAT

ф.ф.и. С.М.Хайитов

Samarqand davlat chet tillar instituti lingvistika (koreys tili) mutaxassisligi 2-kurs magistranti Suyarova IVlaftunaning “Badiiy tarjiniada rnilliy o’ziga xoslikni qayta yaratish muammosi (Li Myon Bakning “Mo’jiza sodir boMmaydi” asarining koreyscha, ruscha va o’zbekcha malnlari misolida) mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasiga

TAQRIZ

Filologiya ilmida tarjima muammolari har doim aktual muammolar sifatida o’rganilgan va ko’plab tadqiqolchilar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan bo’lsa-da, ushbu mavzu koreys va o’zbek tillariga nisbatan kam o’rganilgan. MSuyarova tomonidan tayyorlangan mazkur magistrlik dissertatsiyasi ham koreys badiiy matnida milliy o’ziga xoslikni qayta yaratish masalasini qiyosiy-tipologik aspektda atroflicha o’rganilishi bu borada tarjimashunoslikda mavjud bo’lgan tadqiqotlarni yanada boyitishi mumkin, unda koreys siyosatshunosi va davlat arbobi Li Myon Bakning “Mo’jiza sodir boMmaydi” asarining koreyscha, ruscha va o’zbekcha matnlari misolida qiyoslab tadqiq qilingan.

Ushbu magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash jarayonida so’zshunos olimlar tomonidan yaratilgan ko’plab ilmiy-tadqiqot ishlari, monografiyalar, ilmiy maqolalardan foydalanilgan.

Magistrlik dissertatsiyasi struktura jihatidan kirish, uchta bob, sakkizta fasl, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro’yxatidan tashkil topgan. Mazkur magistrlik dissertatsiyasidagi tadqiqot natijalari koreys badiiy matnidagi milliy o’ziga xos so’zlarni o’zbek va rus tillariga o’girish modellari bo’yicha qayta yaratish, tarjima nazariyasi fanida maxsus kurslar o’qishda foydalanilishi mumkin. Ush natijalari o’z navbatida tarjima nazariyasi va amaliyotini o’rganayotgan talabalar uchun amaliy qo’llanma vazifasini bajarishi mumkin.

Mazkur magistrlik dissertatsiyasi ravon tilda yozilgan, u ilmiy-

tadqiqolchilarda qiziqish uy

otadi va

himoyaga tavsiya etish va ijobiy baholash mumkin.

Taqrizchi:

f.f.n. S.R.Karimova

Samarqand davlat chet tillar instituti lingvistika(koreys tili) mutaxassisligi 2 kurs magistranti Suyarova Maftunaning "Badiiy tarjimada inilliy o'ziga xoslikni qayta yaratish muammosi (Li Myon Bakning "Mo'jiza sodir boMmaydi" asarining koreyscha, ruscha o'zbekcha matnlari misolida) niavzusidagi magistrlik dissertatsiyasiga

TAQRIZ

Ma'lumki, matnni bir tildan boshqa tilga o'girish muammolan. uning va qonun-qoidalari tarjimashunoslikning dolzarb mavzularidan hisoblanadi. Ushbu mavzu bo'lib ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo'lib matnlar limsolida qissasi Suyarova Maftunaning "Badiiy tarjimada inilliy o'ziga xoslikni qayta yaratish muammosi (Li Myon Bakning "Mo'jiza sodir boMmaydi" asarining koreyscha, ruscha o'zbekcha matnlari misolida) niavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi ham ana shu dolzarb mavzuga bogliq badiiy matndagi inilliy o'ziga xoslikni qayta yaratish muammosi bilan bogliq muammolar tadqiq qilingan.

ga xoslikni qayta yaratish muammosi
yicha
zbekcha matnlari misolida
ganilmagan
zbek tiliga
/a sodir boMmaydi
shlangan

Mazkur magistrlik dissertatsiyasi kirish, uchta bob, sakkizta fasl, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Magistrlik dissertatsiyasining boblarida tarjima tarixi, til va tarjima bilan bogliq muammolar haqida, inilliy o'ziga xoslik tushunchasi, uning olimlar tomonidan tadqiq qilinishi hamda koreys tilidan rus tiliga, rus tilidan cvzbek tiliga tarjimada ifodalanishi yoritib berilgan va badiiy adabiyotlardan olingan k tahlil qilingan. M.Suyarova ushbu mavzu bo'lib yichaning ayrim xulosalarini ham chiqargan.

giri jarayoni
lab misolida

M.Suyarova yichaning magistrlik dissertatsiyasini layyorlash jarayonida mazkur mavzu bo'lib yicha bir qancha ilmiy-tadqiqot ishlari, monografiyalar, ilmiy maqolalardan foydalanib mavzuga o'zining munosabatini bildirgan. Mazkur magistrlik dissertatsiyasi maMum darajada ilmiy qiziqish uyotadi, ish sodda, ravon tilda yozilgan bo'lib talablar darajasida tayyorlangan, ishni himoyaga tavsiya etish mumkin.

 f.f.n. E.R.Musurmonov

Taqrizchi

 ning imzosi
tasdiqlayman TABRLA